

Др. МИХАЙЛО АНТОНОВИЧ

КНЯЗЬ РЕПНІН
ГЕНЕРАЛГУБЕРНАТОР
САКСОНІЇ

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У БЕРЛІНІ
БЕРЛІН, 1936

Др. МИХАЙЛО АНТОНОВИЧ

**КНЯЗЬ РЕПНІН
ГЕНЕРАЛГУБЕРНАТОР
САКСОНІЇ**

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У БЕРЛІНІ
БЕРЛІН, 1936

В С Т У П.

Література присвячена Саксонії і її міжнародньому положенню у критичні для неї роки 1813—1815 досить багата. Ціллю цієї роботи, однак не займатися долею німецької країни а постаратися схарактеризувати особу Репніна та його діяльність на становищі саксонського генералгубернатора, яке він займав майже рік (з 20. жовтня 1813 по 8. листопада 1814). Така характеристика подумана як причинок до оцінки особи князя Репніна, до майбутньої монографії про нього, що ще чекає на свого автора. Діяльність князя Репніна серед чужих обставин можливо дасть ключ до розуміння його як пізнішого довголітнього правителя Гетьманщини (1816—1834), автора спроби відновлення козацтва.

В основу праці лягли матеріали з Пруського Таємного Державного Архіву в Берліні та кілька документів Державного архіву у Відні. У внутрішні справи Саксонії цього часу праця не вглиблюється — це питання розробляли вже саксонські історики, в першу чергу Плятнер. На перший план в цій роботі мала стати постать самого Репніна, як вона вирисовується з його вчинків та з приватної й офіційної переписки підчас його урядування. В тягу роботи частина цієї переписки появилася друком у *Freiherr vom Stein, Briefwechsel, Denkschriften und Aufzeichnungen, hrs. von E. Botzenhart, Bd IV.* і посилки на ті листи, що там появились цитовано по цьому виданню. Декільки невеликих уступів про внутрішнє життя Саксонії взято для доповнення цілості образу по вже друкованих працях, наприклад культурне життя по Клемму. Натомість деякі інші моменти, як непорозуміння з сусідніми адміністраціями, обговорені ширше, бо вони оперті на ще не публікованих матеріалах.

Fürst Repnin Wolchonsky
Kaiserl. Russ. General Gouverneur
von Sachsen &c.

ВАЖНІША ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

(в дужках наведене скорочення при цитуванні).

- Freiherr Karl vom Stein*, Lebenserinnerungen und Denkschriften. Berlin, Weltgeistbücher 228/229 (Frh. v. Stein, Lebenserinnerungen).
- Freiherr Karl vom Stein*, Briefwechsel, Denkschriften und Aufzeichnungen. Hrs. von Erich Botzenhart. Im Auftrage der Reichsregierung, 5 B-de Berlin (1931 і дальші роки). Видання ще не закінчене (Frh. v. Stein.).
- C. Gretschel* (von Friedrich Bülow fortgesetzt) Geschichte des sächsischen Volkes und Staates, 3 B-de, Leipzig 1843—1853 (Gretschel).
- Otto Eduard Schmidt*, Drei Brüder Carlowitz. Leipzig 1933.
- Th. Flathe*, C. W. Böttigers Geschichte von Sachsen, 3 B-de, 2 Aufl. bearbeitet. Geschichte der europäischen Staaten hrs. von A. H. C. Heeren und F. A. Uckert. Gotha 1867—1873 (Flathe).
- Ferdinand Plathner*, Behördenorganisation und Kriegskontributionen im Königreich Sachsen während des Generalgouvernements. Bibliothek des sächsischen Geschichte und Landeskunde hrs. von Gustav Buchholz, B-d. I, Heft 3, Leipzig 1909 (Plathner).
- Die Zentralverwaltung der Verbündeten unter dem Freiherrn von Stein. Deutschland 1814.
- Über die Zerstückelung Sachsens. Worte der Beruhigung an seine Mitbürger von einem deutschen Patrioten in Sachsen. Geschrieben in der Mitte des Januar 1815. Aus der Nemesis IV Bds 1s Stück besonders abgedruckt. Weimar 1815.
- Johann Ludwig Klüber*, Akten des Wiener Congresses in den Jahren 1814 und 1815, 6 Bde (24 Hefte) Erlangen 1815—1816 (Klüber).
- Übersicht der Geschäftsführung der Central-Steuer-Commission (Krüger, v. Schönberg, Ferber) vom Tage ihrer Organisation bis ultimo Februar 1815. Dresden (1815) (Central-Steuer-Commission).
- Michael Alexijew*, Ein Brief des Fürsten N. G. Repnin an A. W. Schlegel. Збірник Заходознавства т. II (ред. Федір Савченко Д. В. У. — В. У. А. Н. стр. 136/143 Харків—Київ 1930.
- Sächsische Aktenstücke aus der Dresdner geschriebenen Zeitung. Lieferung 1 und 3. 1815.
- Günther Klemm*, Dresden unter dem russisch-preußischen General-Gouvernement vom 17. November 1813 bis zum 5. Juni 1815. Ein Beitrag zur Geschichte der Befreiungskriege. Inaugural-Dissertation an der Phil. Fakultät der Universität Leipzig. Dresden 1930 (Klemm).
- Walter Kohlschmidt*, Die sächsische Frage auf dem Wiener Kongress und die sächsische Diplomatie dieser Zeit. Inaugural-Dissertation an der Phil. Fakultät der Universität Leipzig. Dresden 1930 (Kohlschmidt).
- Übersicht über die Verwaltung der hohen verbündeten Mächte in Sachsen 1813—1814. Dresden, без дати (Übersicht).

Konrad Sturmhoefel, Illustrierte Geschichte des Albertinischen Sachsen. 1 Abteilung von 1500 bis 1815. Leipzig 1908.
Wilhelm Oncken, Österreich und Preußen im Befreiungskriege, 2 B-de. Berlin 1876—1879.
Heinrich v. Treitschke, Deutsche Geschichte im XIX. Jahrhundert, 11 Aufl. Leipzig 1925.
Ferdinand Troska, Die Publizistik zur sächsischen Frage auf dem Wiener Kongress. Halle 1891.
Варвара Репнина, Из автобиографических записок. „Русский Архив“ 1893, кн. VII.
Carl August Weinhold, Dresden und seine Schicksale im Jahre 1813. Dresden 1814.
 Königlich privilegierte Berlinische Zeitung, Voßische Zeitungsexpeditio 1813—1814. (Voss. Zeitung).
 Leipziger Zeitung 1813—1814 (L. Z.).
 General-Gouvernements-Blatt für Sachsen 1813—1815 (No. 1—121) (GGB).

Архівні джерела:

Preußisches Geheimes Staatsarchiv in Berlin, Rep. 114. VIII. Specialia 26—32 (Spec.).
 Haus-Hof- und Staatsarchiv Wien »Wiener Kongressakten«.

Докладні реєстри праць про Саксонію мають роботи Клемма і Кольшміта, але постать Репніна всі вони зачіпають лише мимоходом. Література на російській та українській мові майже не торкається його саксонського періоду. Біографічні нариси в „Русском биографическом словаре“ та в „Биографиях кавалергардов“ теж занадто побіжні; тому в повищому спискові їх не занесено.

I. ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В САКСОНІЇ.

Два дні після закінчення битви під Ляйпцігом (17./19. жовтня 1813) на нараді монархів союзних держав проголошено Саксонію генералгубернаторством.¹⁾ Після поспішного відступу Наполеона, коаліції Прусії, Росії та Австрії припало завдання якось організувати управління в евакуованих французами країнах. Для цієї цілі ще весною 1813 р. організовано спеціальний комітет керування відібраними від Наполеона землями, на чолі якого станув фрайгер фон Штайн, але тому що перебіг весняної кампанії випав для союзників нащасливо, комітет аж до бою під Ляйпцігом лишався мертворожденою організацією. Тепер його наскоро відродили і під керуванням тогож Штайна „Zentral-Verwaltungs-Departement der eroberten Länder“²⁾ перебрав керування над цілим рядом новоздобутих земель, з яких Саксонія була найбільшою і найважливішою. Цар Олександр I. своїм наказом призначив її правителем князя Репніна³⁾, котрий тим самим ставав репрезентантом найвищої цивільної і мілітарної влади в країні. Репнін був людина не чужа в Німеччині, бо вже й раніше в рр. 1809/1810 він займав посаду російського посла при Вестфальським королі Жеромі і виконував свої завдання вповні виправдуючи своє призначення. В ролі намісника Саксонії Репнін находився під безпосереднім провідом Штайна, котрий як голова „Центрального Департаменту“ по більшості перебував при генеральній квартирі союзників, а тому що ця остання швидко перенеслася на захід, зносили між Репніном і Штайном не завжди могли відбуватися зі швидкістю, відповідною до розвитку подій і це лишало багато простору самостійній ініціативі князя. Але репрезентативна функція посла при Жеромі, що більше ніж усі інші брати Наполеона підлягав його впливам, була завданням значно легшим ніж керування країною, що зруйнована довгою війною, яка точилася на її території до того ще й заплуталась у складну міжнародно-політичну ситуацію.

Саксонський король Фридрих-Август, повіривши після перших перемог Наполеона на весні 1813 р. під Ліценом і Бауценом, в остаточний його успіх у цій війні, порушив свій первісний нейтралітет і виступив по стороні Франції. Підчас утечі з охопленого панікою міста після бою під Ляйпцігом Наполеон забув за свого союзника, котрого взяли в полон прусаки і відвезли до замку Фридрихсфельде під Берліном. Вже аж після цієї поразки імператора французів Фридрих-Август перейшов на бік коаліції,

¹⁾ LZ 205, 26/X; LZ 206, 27/X і GGB I, 18/XII.

²⁾ LZ 205, 26/X і GGB I, 18/XII. Frh. v. Stein IV, 426/428.

³⁾ П. Бартенев згадує „Нам случалось видеть бумаги с подписью князя Николая Григорьевича Репнина: Vice-König von Sachsen“. Русский Архив 1893, VII підстрочна примітка стр. 480. Всі акти з підписом Репніна, що є в берлінському архіві і всі його накази друковані в „General-Gouvernements-Blatt“ мають підпис General-Gouverneur Fürst Repnin, або скорочено Fürst Repnin.

але Прусія чулася в праві домагатися належного „покарання-такого вірного прихильника Наполеона. Це покарання мусіло від“ битись на країні. Іменно, між Прусією та Росією існував договір в силу якого Прусія уступала цій останній свої претензії на землі з польським населенням, себто Варшаву, Познань і Торунь, до яких вона втратила всяку охоту після зради польських полків під Бною; саме тоді Олександр I. пробував здійснити плян об'єднання всіх поляків під своїм скипетром і взаїну за цю уступку зобов'язався сприяти пруським проектам поширення на кошт інших німецьких державок. Жертвою цієї політики експансії мала бути в першу чергу Саксонія, яка б значно збільшила суцільний комплекс пруських земель на сході, зміцнила зв'язок зі Шлезьком і посилила би позиції Прусії в Німеччині. Рішуче на перешкоді таким плянам стала Австрія. Канцлер Меттерніх ставився прихильно до всяких заборчих плянів Прусії на кошт славянських земель на сході, розуміючи, що того роду зріст територіальний сприятиме тільки внутрішньому ослабленню небезпечної сусідки створюючи у цій майже виключно німецькій державі національне питання у величезному масштабі. Зате Австрія дуже боялася всякого зміцнення Прусії в Німеччині де старалася затримати гегемонію для себе; тим більше не могла вона допустити анексії своєї буферної держави Саксонії і зміцнення Прусії над чеським кордоном. В своїм спротиві Австрія могла розраховувати на підтримку загалу саксонської суспільності серед котрого антипатія до Прусії, свій льокальний патріотизм та сполучена з цим прив'язаність до своєї окремої династії були домінуючими настроями. І саксонці самі шукали й знаходили підтримку своїх бажань в Австрії „Wir brauchen“, сказав Меттерніх Шуленбургові⁴⁾ „keine weiteren Argumente um uns zu überzeugen, dass unsere Konvenienz erfordert, dass Preussen nicht unsere Grenze von Eger bis Krakau umschliesst; wenn sie glauben würden alle Gründe zu diesem Zwecke erschöpft zu haben, so würden wir selbst ebenso viele erwähnen können, die uns in dieser Absicht bestätigen und ihnen vielleicht unbekannt sind“. Прусія могла числити лише на співчуття кількох видатних одиниць зпоміж інтелектуальних шарів суспільності, що захопилися ідеями все-німецького об'єднання, але таких одиниць було в Саксонії дуже мало.

Тому, з огляду на ще не скінчену війну з Францією, становище Австрії та настрої саксонського громадянства являлося неможливим приступити негайно до анексії країни. Спершу треба було довірити Саксонію людині неутрапній, що однак поволи підготовляла би справу приєднання до Прусії, а для такої ролі надавався з огляду на тодішні дуже тісні взаємини з Росією найкраще який небудь підданий російського царя. При організації генералгубернаторства в Саксонії виходилося з фікції, що

⁴⁾ Flathe III, S. 278-279.

Росія перша здобула Саксонію і тому вона має в руках провід над нею⁵⁾). Гарденберг і Штайн вже вибрали були свого кандидата⁶⁾), але Меттерніх спротивився цьому надто рішуче і таким чином призначення Репніна Олександром І. мусіло послужити компромісовою формою, що заспокоїла би поки що обидві сторони. Одначе провізоричність такого призначення не могла бути ні для кого тайною і тільки ще більше утруднювала становище нового генералгубернатора.

2. ПОЧАТКИ АДМІНІСТРАЦІЇ РЕПНІНА — ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В САКСОНІЇ.

Як уже згадувалося, Саксонія в мент обняття уряду Репніним була сильно поруйнована довгою кампанією, що відбувалась переважно на її території (бої під Ліценом, Бауценом, Дрезденом, Кульмом та Ляйпцігом). В описах сучасників не бракує драматичних картин попалених сел і нив та обдертих голодних людей, що мов тіні сновигають по околицях⁷⁾). „Королівська упривілейована берлінська газета експедиції Фосса“ в числі від 6. листопада 1813 помістила лист де описувалась руїна Саксонії. Довкола Дрездену в промірі семи миль понищено все. Французи забрали всю худобу. По селах зі 150 мешканців залишилось 10—12 людей, що відживляються корінцями — решта розбіглась перед примарою голодової смерті⁸⁾). Але вже з тих фінансових жертв, які змогла країна принести в наступнім році, можна думати, що в цих описах багато реторики. Тим не менше цілий урядовий і адміністративний апарат був розхитаний, в державній касі находилися лише паперові гроші, що ходили по курсу в половину нижче срібних (14—16 грошів). Шпиталі були наповнені раненими і хорими, число яких подавалося на кількадесяттисяч душ⁹⁾). Вся саксонська армія нараховувала 5.300 вояків, що під начальством генерала Тільмана підчас Ляйпцізького бою на власну руку перейшли на бік союзників. Країна була повна військ і вояків, що поодиноким вешталися відбившись від своїх частин і своїми грабунками та реквізиціями дуже дошкулювали мирному населенню¹⁰⁾); зокрема в Лужицях бродили числені мародери з російської армії¹¹⁾). А в додатку до всього в самій столиці країни

⁵⁾ Gretsche-Bülau III, S. 534.

⁶⁾ Frh. v. Stein IV, S. 427 Anmerkung 3.

⁷⁾ Repnin 13/XII, Spec. 27.

⁸⁾ Königlich Privilegierte Berlinische Zeitung, Vossische Zeitungsexpedition 133. O. E. Schmidt, Drei Brüder Carlewitz. стр. 135, наводить листа Ганса Георга Карльовіца, що повздовш чеського кордону багато сел опустіло і селяне в розпучі від постоїв хотять вимандрувати геть.

⁹⁾ Ріжні звіти Репніна та офіційні публікації подають цифру ріжно.

¹⁰⁾ Repnin, Spec. 27 Frh. v. Stein IV, 453 Резюме листа до Волковського, 1/XI.

¹¹⁾ Flathe III, S. 237.

Дрездені та твердинях над Ельбою Торгау та Віттенберзі трималися в облозі сильні французькі залоги. На плечах нового генералгубернаторства лежало також завдання прохарчувати війська, що провадили облогу цих твердинь¹²).

Згідно з конвенцією, уложеною монархами коаліції в Ляйпцігу 21. жовтня головним завданням провізоричного уряду Саксонії було як найбільше використання сил країни для продовження війни з Наполеоном. Для цього треба було як найшвидше упорядкувати фінанси, зайнятись творенням армії та налагодити державну організацію на потреби воєнного часу. Загально відомо було, що Репнін являвся лише тимчасовим управителем країни а по нім слідуватиме пруська окупація, і це створювало в цілім ще непевнім положенні ситуацію ворожого напруження, котру по змозі підсилювали старшини з числених розміщених по країні австрійських відділів. Корисними для управління Репніна чинниками являлись загальне знеохочення до французького панування і бажання широких кругів суспільности як найбільшими зусиллями у дальшій війні заслужити собі у союзників прощення союзу з Наполеоном і забезпечити суверенне існування королівства та його територіяльну недоторкальність.

Тимчасовий характер генералгубернаторства недвозначно виявився вже в організації головного управління в останніх днях жовтня 1813, що поділилось на чотири секції: 1) поліції і культурних справ країни, 2) фінансів, 3) запровіянтовання військ і 4) воюючих сил країни. Начальники секцій¹³) (1. Мільтіц, 2. Оппельн, 3. Крігер, 4. ф. Карльовіц — всі саксонці крім прусака Крігера) разом з кількома іншими радниками творили генералгубернаторську раду з дорадчим голосом¹⁴). Остаточне рішення належало тільки генералгубернаторові, що зносився безпосередньо з головою Центрального Департаменту бароном Штайном в усіх важніших справах. Наказам генералгубернатора належався цілковитий послух, в разі відмови від якого Репнінові прислугувало право екекуції¹⁵). Безпосередньо під його проводом находилася тайна поліція¹⁶).

Серед вищих урядовців, крім згаданого вже Крігера було кілька інших прусаків як Байн чи Міхлер, що розуміється працювали в інтересах зєднання Саксонії з Прусією. До них прилучались і дехто зі саксонців, що як наприклад, генерал Карльовіц або Кернер, батько відомого поета Теодора Кернера, були одушевленими сторонниками обєднання всеї Німеччини в одну державу. Одначе навіть і з серед вищих урядовців більшість як Мільтіц та Тільманн¹⁷) навіть не таїлась зі своїм льо-

¹²) Репнін 22/XII, Spec. 27.

¹³) Frh. v. Stein IV, S. 443/444 (23/X).

¹⁴) Підбір помічників вважав за вдалий науп. Gretsche-Bülau, III, 535.

¹⁵) Plathner, S. 41.

¹⁶) ibid. S. 10.

¹⁷) Frh. v. Stein IV, S. 478/480.

кальним патріотизмом та антипатією до Пруссії і працювали разом з генералгубернаторством виключно в цілях врятувати Саксонію від втрати незалежності. Багато з них хотіло бачити на троні замість католицької династії, протестантського принца¹⁸⁾, але і ці теж не були прихильниками Пруссії.

На перших порах розгاردіяш у країні народив Репнінові до-сить клопотів. Чекаючи на спротив серед бюрократії Штайн переслав Репніну реверс¹⁹⁾, котрим кожен урядовець зобов'язу-вався до вірності і послуху генералгубернаторській владі²⁰⁾. В разі відмові підписання реверсу урядовця мали негайно звіль-нити зі служби²¹⁾. Перші декрети Репніна ілюструють найпеку-чіші потреби країни. Це були накази проти „військових осіб, що не маючи повновласти від нього поводяться як команданти міст“²²⁾, далі проти вояків, що вештаються країною²³⁾ проти самовільних реквізицій²⁴⁾ та ряд закликів урядам і населенню вернутися до нормального життя²⁵⁾. Всім поодиноким воякам і самозваним командантам приписувалося мельдуватися в уряді а порядок і правність постоїв та реквізицій було спершу норма-вано а згодом наказом Олександра I. взагалі заборонено всякі реквізиції крім як тільки за дозволом самого Репніна. Штайн окремим листом просив генерала Волконского зорганізувати спе-ціальні рухливі військові кольони, що під особистим керуванням Репніна призначались на боротьбу зі самовільними реквізиціями та мародерством²⁶⁾. Зроблено було список шляхів по яким вільно було ходити військам. Окремим патентом заборонив генералгуберна-торський уряд вимагати і відбирати упряжних коней, бо їх дуже сильно недоставало після кількох французьких реквізицій²⁷⁾. Але і спеціальні кольони і офіційний наказ царя Олександра I., що передавав Репнінові в Саксонії найвищу владу, якій мусіли ко-ритися і начальники чужих військових відділів, що знаходилися на території генералгубернаторства, помогли на перших порах мало²⁸⁾, як це видно хочби з частого повторення протиреквізи-ційних заряджень.

Серед урядовців траплялися випадки порушення дисципліни та непослуху. В середині грудня Репнін мусів скаржитися Штайнові на опозиційні настрої серед Дрезденської бюрократії²⁹⁾. В Верхніх і Нижніх Лужицях граф Райзах сам спробував ула-

¹⁸⁾ Plathner, S. 24.

¹⁹⁾ Frh. v. Stein IV, S. 445; GGB 1, 18/XII.

²⁰⁾ LZ 207, 28/X і GGB I, 18/XII.

²¹⁾ LZ 205, 26/X і GGB I, 18/XII.

²²⁾ LZ, 20/XI і GGB 6, 18/XII.

²³⁾ LZ 219, GGB 4, 18/XII і 50, 3/V.

²⁴⁾ LZ 220, 16/XI і 227, 25/XI; GGB I, 5, 7, 18/XII.

²⁵⁾ LZ 207, 28/X і перші числа GGB.

²⁶⁾ Frh. v. Stein IV, 453; Plathner, 23; LZ 229, 29/XI; GGB 7, 18/XII.

²⁷⁾ LZ 224, 22/XI; GGB 6, 18/XII.

²⁸⁾ LZ 227, 25/XI і GGB 7, 18/XII.

²⁹⁾ Frh. v. Stein, IV, 462—463.

штувати окреме генералгубернаторство, оголосив себе „генеральним комісаром країни“ і видав розпорядження Репніна під власним підписом³⁰⁾. Репнінові Райзах заявив буцім то він призначений Штайном³¹⁾ а про призначення його, Репніна, йому нічого не відомо, та деякий час не звертав уваги на розпорядження генералгубернатора³²⁾. На скаргу Репніна, Штайн вмішався у цей інцидент, після чого Райзах формально вибачився і пообіцяв на будуче докладно виконувати всі приписи з Ляйпцігу „wobei er sich sehr schicklich und verbindlich geäussert“ як зазначив зовсім задоволений Репнін³³⁾. Тільман, головний начальник саксонської армії, пропонував з власної ініціативи герцогові Карлу-Августу Ваймарському розвинути діяльність для здобуття саксонської корони³⁴⁾. Пізніше вже в люті 1814 Карльовіц писав Штайнові, що була спроба і самого Репніна втягти до цієї інтриги, та „dieser bis jetzt mit sehr grosser Klugheit herausgehalten hat“³⁵⁾. Натомість прихильники такого вирішення долі Саксонії позискали були для своїх плянів велику княжну Марію, котра мала говорити в їх користь з царем Олександром I., але на інтервенцію Штайна, цар висловив сестрі своє невдоволення і просив її на будуче стримуватись від вмішування в саксонські справи³⁶⁾.

Цілий ряд інших видатних репрезентантів саксонського суспільства або стояли у близьких зносинах з Меттерніхом, або потайки їздили до полоненого короля, або ширили панічні чутки про прилучення Саксонії до Прусії. Одначе діячі цієї групи як граф Шуленбург, чи бувший міністр Зенфт вели свої справи так незручно, що поліція Репніна була завше в курсі усіх актуальних інтриг і замірів саксонських партикуляристів. Коли саксонський посол Іхтриц їхав до Фридриха-Августа з метою поінформувати його про незгоду між державами коаліції з приводу Саксонії, то Репнін зінцензував 21. листопада напад на нього паних козаків і таким чином добув велику кількість паперів, що передовсім сильно компромітували полоненого короля і кількох зпоміж його довірених³⁷⁾. Та і ряд листів, які в цій часі Репнін писав до Штайна теж свідчать за його добру поінформованість про заходи прихильників Веттінів. В середині листопада і початках грудня 1813 їх агітація та пропаганда набрала таких розмірів, що Репнін серйозно побоювався можливості створення католицько-роялістичної партії серед саксонців, яка могла стати слухняним знаряддям в руках Меттерніха при його заходах до-

³⁰⁾ Spec 27 Афіша датована Бауцен, 6/XI з підписом Райзаха; Plathner, S. 17.

³¹⁾ Spec 26 19/XI.

³²⁾ Spec. 27. недатований приватний лист Репніна.

³³⁾ Spec. 27, Repnin 30/XI.

³⁴⁾ Frh. v. Stein IV, 481.

³⁵⁾ ibid. 582/584.

³⁶⁾ Stein, Lebenserinnerungen, S. 52.

³⁷⁾ Flathe III, S. 258; Frh. v. Stein IV, 551, Anmerkung I.

сягти гегемонії в Німеччині³⁸⁾. Міцною опорою саксонських партикуляристів були старшини австрійської армії а зокрема генерал Лянгенау, котрого разом з графом Марколіні улюбленцем Фридриха-Августа, Репнін називав головними проводирями цілого комплоту³⁹⁾, для якого Репнін і Штайн були предметами „haïne implacable“⁴⁰⁾.

Признання Репніна щодо небезпечних розмірів протипруського руху змушує вірити поданням Меріяна, що в листі до Штайна жалівся на Репніна за його задалеко йдучу мягкість супроти неприязної агітації⁴¹⁾. Аж на виразне уповноваження Штайна⁴²⁾ арештував Репнін найвидатніших провідників опозиції як вже згаданого Марколіні, а на раду Штайна й ще й Мантойфеля, Бургсдорфа, якого Штайн назвав „vil agent de la police secrète française“, і кількох інших⁴³⁾. Трьох з них депортували до Шлеських кріпостей а інших виповіли з країни⁴⁴⁾. В листі провідника саксонського банеру генерала Карла Адольфа Карльовіца знаходиться свідцтво корисного впливу цих репресій⁴⁵⁾ „Die Deportation des Grafen Marcolini nach Breslau und der der Frhrn: von Manteufel, Burgsdorf etc. nach Theresienstadt hat grosse Wirkung getan: die deutschgesinnte Partey ist durch diese kräftige Massregel in ihrem Vertrauen bestärkt worden und die französischgesinnten Egoisten und alle Unentschlossenen sind in ungemeine Furcht gesetzt und drängen sich jetzt Sühnopfer auf dem Altar des Vaterlandes niederzulegen — die die Schuld oder doch den Verdacht von ihnen wenden sollen“.

Але головним огнищем незадоволення лишалася стаціонує в країні австрійська армія і Лянгенау далі підбурював саксонських офіцерів до непослуху супроти генералгубернаторського уряду, запевняючи їх у співчутті з ними Австрії, що швидко добеться повороту короля⁴⁶⁾ та розповідаючи, що в самій головній квартирі союзників існує велике незадоволення з режиму в Саксонії. Штайн згадує у своїх мемуарах⁴⁷⁾ що багато зі старшин австрійської служби спонукані Лянгенау їздили до Саксонії робити перешкоди заходам генералгубернатора. Велику зручність виказав при цьому адютант його вже згадуваний Шуленбург⁴⁸⁾.

Після капітуляції французького маршала Гувіона Сен-Сіра в Дрездені, що 11. листопада передав місто союзникам, австрій-

³⁸⁾ Frh. v. Stein IV, 463—465.

³⁹⁾ ibid. 463—465.

⁴⁰⁾ ibid. 478—480.

⁴¹⁾ Spec. 26½, 16/XI.

⁴²⁾ Frh. v. Stein IV, 461, 471—472.

⁴³⁾ ibid. 461.

⁴⁴⁾ ibid 482 i Acta betr. die Stimmung u. die Zustände in Sachsen, 3/XII.

⁴⁵⁾ Spec. 26½, 24/XI.

⁴⁶⁾ Frh. v. Stein IV, 462—463, 463, 463—465.

⁴⁷⁾ Stein, Lebenserrinnerungen, S. 51—52.

⁴⁸⁾ Kohlschmidt, S. 25.

ський генерал Шателє посилаючись на наказ головнокомандуючого військами коаліції князя Шварценберга, оголосив себе губернатором міста Дрездену як тільки закінчилась евакуація його французами (25. листопада). Заявивши, що він не дістав офіційного повідомлення про призначення Репніна, Шателле почав видавати розпорядження у власнім імені. „Encore un coup Autrichien!... et conduit par un cerveau brulé comme Chateller...⁴⁹⁾ сповіщав про цей інцидент Репнін Штайна. Та ще до порозуміння зі Штайном чемним але рішучим листом повідомив він Шателле про своє призначення і заявив, що він не поступиться своїми правами⁵⁰⁾. Рівночасно просив він Штайна інтервеніювати у Олександра I., щоб австрійське військо взагалі забрати з Саксонії. Австрійцям очевидно не хотілося покидати важну для них країну, бо в відповідь на старання Штайна Шварценберг, пообіцявши, що вишле Шателле до Чехії видав його військам тільки наказ залишити Дрезден і йти на облогу Торгау та Віттенбергу⁵¹⁾. Присутність старшого ранію від Репніна Шателле в Дрездені затримала переїзд туди генералгубернаторства аж до 9. грудня, а це викликало великі ускладнення в управлінні краєм, якого Дрезден був осередком і столицею. І Штайн і Репнін розуміли konieczність перенесення туди генералгубернаторства⁵²⁾; воно дало можливість устаткувати зовнішні межі компетенцій Репніна і краще опанувати урядовим апаратом краю для якого Дрезден був центром; після цього перенесення Репнінові віддано під завідування виключно землі королівства Саксонія, а Тіринґенські князівства доручено окремому намісникові Рідезлю⁵³⁾.

Постійні самовільні реквізиції пруського генерала Тауенціна начальника корпусу, що облягав Торгау та Віттенберг⁵⁴⁾ також додавали напруженої атмосфери до тих відносин, котрі знайшов Репнін зараз після перебрання уряду. Дуже часті його звіти до Штайна писані в формі приватних листів власноручно з того часу свідчать, що він спочатку почував себе досить розгубленим і не зразу зміг зорієнтуватись у важких обставинах. В тому ж листі де Репнін сповіщав Штайна про інцидент із Шателле писав він „Venez mon chère Baron à mon secours, battons une fois encore les Autrichiens, la victoire sera dernière et j'ose esperer que par la suite nous serons tranquils“. Дякуючи за інтервенцію в справі Райзха Репнін признавався „reellement sans Vous j'aurais deserté depuis longtems la Saxe c'est Vous seul qui me soutenait“. Скаржачись на інцидент з Лужицьким комісаром в листі від 19. листопада Репнін перечисляє турботи свого правління. „Vous trouverez

⁴⁹⁾ Spec. 26 Лист Репніна до Штайна без місця і дати.

⁵⁰⁾ Spec. 26 Лист до Шателле 26/XI.

⁵¹⁾ Frh. v. Stein IV, 488 Resumé.

⁵²⁾ Той же лист Репніна без місця і дати Spec 26.

⁵³⁾ Frh. v. Stein IV, 490.

⁵⁴⁾ ibid. S. 478—480.

ces lignes un peu de mauvaise humeur mais c'est que j'en ai furieusement l'impertinence de Kleist et Reisach les requisitions de Klenau et Tauenzin, le silence de quartier general, les plaintes et gémissements des pauvres Saxons... venez à mon secours et écrivez moi une bonne lettre d'amitié qui me servira de beaucoup" „Rappelez Vous... sur les bords du Rhin du pauvre exilé en Saxe et venez à son secours il en a grandement besoin"⁵⁵). Не можучи відразу вжитися в складну і заплутану ситуацію країни та стрічаючись на кожнім кроці з ворожим відношенням громадянства Репнін видимо відчував потребу моральної підпори з боку Штайна. У всякому разі його психічний стан, як це видно з листів був напружений і, коли в деяких ситуаціях, як наприклад із Шателле чи Райзахом. Репнін виявив належну твердість, різко відповідаючи на претензії самозванців і жадаючи відразу пояснень центру, то з другого боку без інструкції Штайна він не відважився якось рішучіше виступити проти акції Лянгенау чи проти саксонських політичних агітаторів вроді Марколіні або Бурґсдорфа. Хоч Репнін і сам повідомляв Штайна про небезпеку з їх боку то всетаки з власної ініціативи не спробував їх приборкати, так що навіть стягнув на себе скарги перед Штайном. Однак рівночасно Штайн пересилав Репнінові компліменти за зручність з якою той довідувався про всі таємні заміри саксонських партикуляристів⁵⁶).

На фоні цих важких обставин тим дивніше вражає відразу велика симпатія і гуманність з якою Репнін поставився до населення Саксонії. Вже з тону його листів до Штайна відбиває небайдужість до негод, що впали на голову населення країни „бідолашних саксонців“, від безапеляційного Штайнівського осуду „l'intrigue est inée aux Saxons"⁵⁷). Вже 31. жовтня видаючи наказ про стягання податкових залеглостей за минулий рік він приписує урядам оглядність у відношенні до понижених війною околиць⁵⁸). Так само і абсолютна заборона військам квартирувати по школах відноситься вже до перших днів його адміністрації⁵⁹). Ці, видані ще серед зхаотизованих обставин, накази показують, що Репнін зразу поставився до своїх обов'язків генерал-губернатора не чисто формально як генерал чужої армії в завойованій країні, а навпаки як людина одушевлена бажанням зробити можливо багато доброго населенню довіреної йому Саксонії.

Незабаром після капітуляції Дрездену (11. листопада) Репнін розпочинає енергійні заходи з ціллю звільнити територію Саксонії від лишніх військ⁶⁰) присутність яких унеможливлювала

⁵⁵) Лист до Штайна без дати, десь коло 11/XI, Acta betr. Stimmung und Zustände in Sachsen.

⁵⁶) Spec. 26½, 22/XI.

⁵⁷) Frh. v. Stein IV, 481.

⁵⁸) LZ 210, 2/XI і GGB 2, 18/XII.

⁵⁹) LZ 231, 1/XII і GGB 7, 18/XII.

⁶⁰) Frh. v. Stein IV, 473 Resumé і 478—480.

всьяке упорядкування відносин. Листом від 26. листопада він гаряче просить Штайна старатися перед Олександром I., щоб гарнізон Дрездену замість плянованих 10.000 зменшити до 2.000 піших і 600 кіннотчиків⁶¹⁾). Мотивує це своє прохання Репнін тим, що присутність такого великого війська всередині країни дисгармонуватиме з рівночасними зусиллями збільшення саксонської армії, що має вирушити проти ворога. Видалення великого австрійського корпусу Шателле дасть йому, генерал-губернаторові, змогу без різних колізій виконувати свій уряд. Чотири дні пізніше Репнін знову скаржився на непорядки, які роблять в країні своїми самовільними реквізиціями пруські генерали Кляйст і Тауенцін; цей останній підчас облоги Торгау, де він мав під собою також і помічні саксонські війська, дозволив собі на ряд нетактовностей і образ, які, як цілком справедливо зауважив Репнін, тільки настроюють саксонську публичну опінію проти прусаків. Він знову пропонував вивести всі лишні війська а залишити тільки невеликі російські гарнізони, вказуючи на виснаження країни під тягаром непропорційно високих вимог, які поставили Саксонії союзники, щодо постачання харчів і муніції їх арміям. Цей його лист з виразним підкресленням прав Саксонії був відповіддю на постанови Франкфуртської конференції з якої Штайн повідомив Репніна, що Саксонію вважається не за союзну, а за завойовану країну⁶²⁾).

З початком грудня досі безуспішні заходи Репніна набирають більш рішучого характеру; він вислав до головної квартири союзників генерала Фіта з домаганнями уможливлення свobodного запровіянтовання країни через знесення заборони ввозу з Чехії, який видала Австрія. Для прохарчування чужих (не саксонських) військ домагався Репнін грошевої допомоги і передання генералгубернаторству тих грошей, що по чуткам находилися в твердині Торгау після її здобуття а крім того звільнення Саксонії від постачань для військ, що стояли поза її межами⁶³⁾ „Квінтенсенцією домагань“ називає Плятнер зменшення видатків або передання Саксонії якихсь надзвичайних грошевих сум⁶⁴⁾). Штайн оцінив ці жадання Репніна написавши на маргінесі одного з його листів „Sachsen macht sich übrigens Ansprüche die keinem der übrigen Deutschen Länder beykommen...“⁶⁵⁾). Але вони тільки показують як близько встиг Репнін злитися з інтересами і бажаннями своєї країни за кілька тижнів після свого призначення. Ще яскравішим свідоцтвом цього являється його лист до Штайна з дня 5. грудня⁶⁶⁾). Штайн саме був добився від Шварценберга наказу на відхід відділу Шателле до Чехії а російського корпусу

⁶¹⁾ Spec. 26.

⁶²⁾ Frh. v. Stein IV, 488, Stein an Repnin, Resumé.

⁶³⁾ Spec. 27; Resumé b Frh. v. Stein IV, 489.

⁶⁴⁾ Plathner, S. 9.

⁶⁵⁾ Frh. v. Stein IV, 489 Anmerkung I.

⁶⁶⁾ Spec. 26; Frh. v. Stein IV, 488 тільки коротке резюме.

генерала Толстого на захід на зеднання з Беннісеном, як Шателле повідомив Репніна, що від Шварценберга прийшов йому наказ перебрати начальство над корпусами Толстого і Тауенціна та провадити облогу Торгау і Віттенбергу. Ця невдача всіх потрачених досі зусиль вивела з себе Репніна „*Sans parler d'épuisement et de la disette, qui sont déjà affreux, et que la présence de ces corps va porter à leur comble, et sur lesquels je vous enverrai bien tôt des détails qui seront la plus profonde impression sur Votre âme généreuse: sans parler d'empêchements sans nombre que cette variabilité jette dans me mesures d'administration je prie Votre Excellence de considérer la chose sous le point de la raison militaire*“. Трактуючи справу під кутом чисто військовим Репнін обчислив всі союзні війська в Саксонії на 80.000 душ, тоді як французькі залоги Ельбських кріпостей разом досягали ледве 8.000 вояків. Таке велике скупчення війська, зовсім непотрібне з військового боку викликає лише голод та різні пошести. Коли додати до цього корпуси, що стаціонують на сумежних зі Саксонією землях, постійно машеруючі крізь країну армії та власні саксонські військові формації вийде разом величезна сума 219.000 чоловік, котрих всіх нещаслива виснажена країна мусить годувати. Підкреслюючи нарешті обовязки союзників, що прийшли в країну як її освободителі Репнін кінчає в подраженню погрозою: „*Je n'ai plus rien à dire; si la Saxe qui après des souffrances inouies, fait des efforts inouis pour réparer ses ancien torts, doit être un désert, incapable même de nourrir dorénavant le moindre détachement qui viendrait à passer: si le peuple, dont la masse ne fut jamais corrompue, doit au lieu de jouir de l'aurore, qui commençoit à poindre être replongé dans les ténèbres du desespoir, quitte ses demeures, emigrer, et mourir d'accablement en chemin — ce sont des faits — et si toutes ces calamités très-évitable ne sont que la suite d'une indécision ou peut-être d'une intrigue, alors certainement il faut cesser d'administrer et se borner à déplorer le sort d'une nation qui vouloit le bien, et l'auroit opéré, si on l'avoit laissé faire*“. В своїй ревности для захисту інтересів Саксонії Репнін тут гарячиться так, що не тільки кидає підозріння в „нерішучості чи інтризі“ з боку генеральної ставки, але й погрожує своєю демісією. За півтора місяці свого урядування Репнін очевидно встиг вже перенятись вповні почуттям відповідальности за добро довіреного йому краю та його населення. З точки погляду російського генерала, яку лекше всього можна би сподіватися бачити в Репніні, йому, провізоричному намісникові, мусіло би бути зовсім байдуже в якому стані Саксонія перейде до її майбутнього власника, натомість прямий інтерес Росії диктував можливо більше використати всі засоби країни для війни з Наполеоном а вже зокрема для заосмотрення російської армії з її порожніми воєнними касами та грабуючими вояками.

Рішучий тон ремонстранцій Репніна справив вражіння і в

першій половині грудня лишні війська були видалені поза межі країни а крім того Репнін дістав від Олександра I. повновласть висилати власноручно з країни непотрібні військові відділи⁶⁷⁾). Рахунки за витрати на шпиталі для російських ранених і хорих мусів він представити для частинного звороту Аракчееву⁶⁸⁾). Це мало за наслідок заразже поліпшення становища і настроїв населення. З виведенням війська в країні запанував порядок а непокоюча населення агітація австрійських старшин припинилася. Головна енергія суспільности звернулася на те, щоби як найкращим і найскоршим узброєнням своєї армії виказати свою ревність до коаліційної війни і виклопотати собі таким чином прощення у великих держав та врятовання свого суверенітету.

Репнін спеціально звертав увагу на настрої в країні („Les esprits des habitants de ce pays ont besoin d'être montés“⁶⁹⁾) і для цієї цілі користався прислугами першорядних німецьких публіцистів, як наприклад Арнта⁷⁰⁾). Їх завданням була пропаганда ідеї з'єдинення всієї німецької нації або принаймні запевнювання саксонців в непорушності їхньої території та їх старих прав і привілеїв. Непорушність території була поруч суверенности незмінним постулятом усіх домагань саксонського громадянства і серед самих саксонців були чільні діячі, що при умові збереження цієї непорушности готові були погодитися на приєднання до Прусії (наприклад генерал Фіт⁷¹⁾). Публіцисти прусо-фільського і всенімецького напрямку здебільшого обходили справу і не торкаючись суверенности, представляли приєднання до Прусії як персональну унію, що найкраще гарантуватиме і стародавні права та привілеї Саксонії і непорушність її території. Штайн дав Репнінові формальні уповноваження для проголошення в цьому сенсі⁷²⁾). Гретшель признає, що ці, як він їх називає „пруські“ погляди спершу переважали в друкованій полеміці, а „саксонська“ (себто партикуляристична) думка лише з часом привела до звороту в публичній opinіi⁷³⁾). На кождий випадок полеміка виказала, що загальнонімецькі ідеї ще не пройшли глибоко в широкі кола суспільности. Гретшель їдко зазначає, що лише оден єдиний саксонець (радник Айхгорн) боронив їх друком⁷⁴⁾).

Напруження лишилося в війську, але до якихсь більших неспокоїв і там дійшло вже після уступлення Репніна — саксон-

⁶⁷⁾ Штайн до Олександра I. Frh. v. Stein IV, 581; Troyes 13/II; Plathner, S. 38.

⁶⁸⁾ Frh. v. Stein IV, 576 Anmerkung 4.

⁶⁹⁾ ibid. IV, 468—469.

⁷⁰⁾ Штайн притягнув його до співпраці при центральному уряді, Frh. v. Stein IV, стр. 237, підстр. прим. 1 і стр. 471/472.

⁷¹⁾ Kohlschmidt, 33/34.

⁷²⁾ Spec. 26½, 22/XI; Frh. v. Stein IV, 471—472, повновласть царя Олександра I. в тім же дусі.

⁷³⁾ Gretsche-Bülau III, 567.

⁷⁴⁾ ibid. 567 Anmerkung.

ська армія зрештою весь час лишалася опорою партикуляризму. Влітку 1814 генерал-лейтенант Лекко і полковник Цецшвіц заініціювали серед старшин саксонського війська зложення адреси до полоненого короля, але Репнін посадив обох ініціаторів до фортеці⁷⁵⁾. Ще перед тим зїзд видатніших репрезентантів саксонської суспільности в Ляйпцігу зібрався написати петицію до воюючих великих держав з проханнями збереження їх державної окремішности та поки до того дійшло директор поліції Розен розігнав їх⁷⁶⁾ а Репнін пригадав, що союзники мають право розпорятися Саксонією як завойованою країною і пригрозив, що коли неспокої не припиняться то в країні розташується 60.000 російська армія. Та ці і кілька їм подібних інцидентів були лише дрібними проявами на загальному спокійнішому на зовні фоні.

Перші кроки Репніна в іще не унормованих відносинах були розуміється найтяжчі. Цікаво, що коли обставини заспокоюються, міняються і відносини Репніна до Штайна; замість приватних власноручних листів у яких часто бренть нотка інтимности, чито в шуканнях за моральною підтримкою, чи в сімейних привітаннях, приходять сухо урядові офіційні звіти тільки підписані Репніним. Приватна їх кореспонденція зовсім переривається аж до весни слідуячого року. Зате постійно приходиться зустрічатися з виступами Репніна в обороні саксонських інтересів, розпочаті заходами проти чужих військ на саксонській території. Більше уваги міг відтепер присвятити Репнін також і внутрішній адміністративній діяльності.

Вже в звіті про перших п'ять тижнів свого генерал-губернаторства з 30. листопада 1813⁷⁷⁾ Репнін визнав поліпшення настроїв громадянства, хоч через присутність чужих військ порядок у країні ще не встановився. Але в державній касі виявилася надвишка доходів над витратами 127.000 таларів; саме мито на привозні кольоніальні товари за шість день дало доходу 2.472 таларів. Як симптом довіри до уряду курс паперових грошей піднісся з 14 на 19 грошів за талар. Регулярні озброєні частини вже досягли загальної цифри 12.500 чоловік, добровольча формація нараховувала 1.400 зголошень та на 5.500 таларів пожеертв і обидві вони швидко зростали. Єдиною темною плямою на оптимістичнім тоні цілого звіту являлася вже згадувана присутність лишнього війська, що через великі витрати на нього і епідемії, що воно розносило загрожували катастрофою Саксонії. Через нього може забракнути грошей і хліба а його надужиття як наприклад реквізиція сплавного дерева генералом Тауенціном пошкодила і торгівлі для провадження якої купці не бачили гарантій безпеки. Так вичерпана непосильними тяга-

⁷⁵⁾ Wiener Kongres-Akten 13 (No. 59); Plathe III, 272.

⁷⁶⁾ Gretschesel-Bülau III, 563.

⁷⁷⁾ Spec. 27, 30/XI.

рами країна не зможе принести більше ніякої користі державам коаліції. „Le seul moyen d'éviter cette catastrophe, est d'éloigner sans delai tous ces corps de troupes inutiles et à charge au pays”. Нарешті Репнін знову повторює прохання до Штайна постаратися, щоб хоч половину видатків на їх армії дотичні держави Саксонії звернули. Це прохання має тим більшу підставу, що остатні конференції великих держав своїми постановами приносять значні улекшення всім іншим німецьким країнам крім Саксонії⁷⁸⁾).

Вже тут можна відчувати, що аргументи, якими оперує Репнін, щоб доказати, що переобтяження Саксонії шкідливе для самих держав коаліції, походять більше з дбайливості про інтереси саксонські, а не коаліційні — ця дбайливість спонукує його до вишукування аргументів, які моглиби заважити в головній ставці. Репнін зовсім справедливо оцінив і загальне положення у висновках зі звіту, де він доказує, що причиною тяжкої ситуації Саксонії являються не внутрішні обставини а зовнішні несприятливі умови: „Aus allem Vorstehendem zusammen genommen, lässt sich wohl das alleinige Resultat schöpfen, dass Gouvernement und Volk in Sachsen sich dem Zwecke der hohen verbündeten Mächte Hand in Hand nähern, und dass die Hindernisse, auf die sie stossen, keineswegs in der Sache selbst, oder in den genommenen Massregeln, oder in öffentlichem Geiste liegen, sondern ausschliesslich in den oben auseinandergesetzten ungünstigen Umständen früherer und späterer Erschöpfung und jetziger heterogener divergirender Einwirkung”. Таким самим висновкам закінчив Репнін і 1813 рік у звіті з 22. грудня: „die Verhältnisse meines General-Gouvernement an sich auf dem Wege zur Besserung sind und bloss durch äussere Einwirkungen aufgehalten werden welche aber wie ich mit Zuversicht hoffe, durch Euerer Excellenz Weisheit, Nachdruck und wohlwollende Teilnahme nach und nach alle entfernt werden werden”⁷⁹⁾).

3. ВНУТРІШНЯ АДМІНІСТРАЦІЯ ТА РЕФОРМИ.

Доба правління Репніна (22. жовтня 1813 — 8. листопада 1814) була розуміється занадто коротким часом для переведення яких небуть більших реформ, тим більше, що загальний розстрій і воєнний час мало сприяли реформаторській діяльності. Однак серія дрібних поліпшень, які завдячує Репнінові Саксонія все-таки дають досить матеріялу для характеристики його як адміністратора. Звичайно справу кожного удосконалення або нової інституції Репнін обговорював зі Штайном чи робив згідно з його інструкцією; якихсь більших розходжень в поглядах між ними не було.

⁷⁸⁾ Спец. 27, 30/XI.

⁷⁹⁾ Спец. 27.

Генералгубернаторство по можливості мусіло пристосуватися до існуючого в Саксонії державного устрою але він був вже занадто застарілий і рішучо не відповідав збільшеним вимогам які ставив до нього напружений воєнний час. Тому генералгубернаторство не касуючи давніх урядів творило поруч із ними паралельно нові, що недвозначно зраджували бажання мати в руках більш зцентралізовану державну систему. Вся країна була поділена на 11 губерніяльних комісарств⁸⁰⁾ залежних прямо від генералгубернатора а окремим патентом наказано нижчим урядам слухатись безпосередньо розпоряджень з головної канцелярії а не чекати на відповідну інструкцію від їх ближчого начальства⁸¹⁾. Ці інституції мали на меті замінити брак середніх урядів який відчувався в Саксонії. Хибою саксонської адміністрації була її надто велика спеціалізація на поодинокі ділянки в наслідок чого творились завеликі округи і урядовий процес занадто сповільнювався. Однак проект згаданої реформи цих урядів Штайн відкинув, хоч він і являв собою значне поліпшення супроти попереднього стану. Штайн вважав приєднання Саксонії до Прусії справою вже вирішеною і хотів відразу приступати до реформ, що в більшій мірі притяглиб саме населення до керування країною⁸²⁾. Але всетаки знищено старинні права та окремі привілеї провінцій як Горішні та Долішні Лужиці, що від року 1653 були злучені з Саксонією лише персонально; вони були зрівняні в правах з іншими округами⁸³⁾. Дальшими кроками до збільшення централізації було утворення єдиної для цілої країни „Kriegsverwaltungs-Cammer“ і „Centralsteuer-Commission“ про які ще буде мова. Давні податкові привілеї церковних капітул, згідно з якими належний з маєтку капітул в Мерзебургу і Цайці⁸⁴⁾ податок збирався їх власними органами і передавався королівським урядовцям, тепер було скасовано а податкові справи цих маєтків передано впрост до фінансової колегії в Дрездені. Справа податку цим значно упрощувалась а держава позбувалась лишнього і дорогого урядового апарату. Цю реформу мотивовано саме потребою централізації: „Schon längst ist im Königreiche Sachsen das Bedürfnis gefühlt worden, der Landesadministration überhaupt und der Finanz-Verwaltung insbesondere, eine grössere Einheit zu geben, und dadurch nicht nur eine leichte und sichere Uebersicht der finanziellen Kräfte des Staates zu bewirken, sondern auch die zu einer unverhältnismässigen Höhe angestiegenen Administrationskosten zu vermindern. Diese Bedürfnis hat sich in der neuen Zeit bei der Lage, in welcher der Staat und seine Finanzen durch die Weltereignisse ge-

⁸⁰⁾ LZ 219, 15/XI і GGB 3, 18/XII.

⁸¹⁾ GGB 41, 14/IV.

⁸²⁾ Plathner, 27—29.

⁸³⁾ Plathner, S. 19.

⁸⁴⁾ GGB 56, 28/V; Plathner, 78—79.

kommen sind doppelt fühlbar gezeigt⁸⁵⁾“. Щодо центрального управління то генералгубернаторська рада заняла місце давнього тайного кабінету⁸⁶⁾ а в чотирох секціях були створені перші зародки ресортових міністерств⁸⁷⁾.

Таким чином в „Kriegsverwaltungs-Cammer“, „Zentralsteuer-Commission“ чотирох секціях і губернаторській раді уряд Репніна, не порушуючи існуючих уже в країні установ витворив собі свою власну адміністративну систему, сцентралізованішу і більше придатну до вимог нового часу ніж стара. Без цих нових інституцій не можна би було справитися з серією важких завдань, які поставила перед саксонським населенням війна і нужда⁸⁸⁾. Деякі уряди генералгубернаторство мусіло заснувати лише під тиском якихсь надзвичайних потреб, як наприклад комісія боротьби з пошестями або вже згадана „Kriegsverwaltungs-Cammer“ заснована на весні 1814 р. спеціально для посередництва між цивільними і військовими властями підчас повороту коаліційних армій з Франції додому.

Першою найнагальнішою потребою країни була відбудова осель і шляхів; зокрема на приведення останніх в добрий стан звернув Репнін з самого початку пильну увагу⁸⁹⁾, наказавши дочинним громадам постачати усі потрібні для направи матеріяли задурно або в кредит. Така ніби репресивна міра в дійсності мала і для громад свої користи, бо добрий стан шляхів уможлилював швидкий пересун війська, з яким країна весь час мусіла мати справу, а тим самим ці переходи коштували населенню значно дешевше. В справі відбудування понищених осель видав Репнін цілий ряд патентів, в яких заохочував і допомагав сівбі та будівництву⁹⁰⁾. Постачати кредит при відбудуванні мусіла заснована спеціально для цього „Landes Peräquations-Casse“ а крім того на цілі репаровання будов поруйнованих війною уділювалось задурно, або за плату розложену на корисні рати, ліс із королівських лісів⁹¹⁾. Потерпівшим сильніше в воєнній руїні уділялось відрочення зглядно і цілковите звільнення від податків⁹²⁾ та дозволялось сплачувати позички на засів перед гіпотечними довгами⁹³⁾. Найцікавішим являється патент про знесення цехових привілеїв в випадках відбудови воєнних ушкоджень, мотивований тим, що цехи, користаючись своїм монопольним становищем використовували збільшений попит для набивання вгору цін⁹⁴⁾. Позички на купівлю зерна, худоби та сільсько-госпо-

⁸⁵⁾ GGB 56, 28/V.

⁸⁶⁾ LZ 236, 8/XII; GGB 8, 18/XII.

⁸⁷⁾ Plathner, 78—79.

⁸⁸⁾ Plathner, 10.

⁸⁹⁾ GGB 2, 18/XII; GGB 82, 29/X.

⁹⁰⁾ GGB 48, 28/IV.

⁹¹⁾ Übersicht, 9.

⁹²⁾ GGB 48, 28/IV.

⁹³⁾ GGB 32, 10/III.

⁹⁴⁾ GGB 56, 28/V.

дарських приладів, спеціально тим околицям, що жили майже виключно хліборобством як Нижні Лужиці⁹⁵⁾ мусіла постачати „Hülf- und Wiederherstellungs-Commission“, заснована на проєкт Кернера, що Репнін передклав на затвердження Штайнові⁹⁶⁾. Такий характер — кредитової установи, що допомогала переведенню сівби набрала „Комісія допомоги й відновлення“, щойно на весні 1814. Первісною ціллю її була допомога харчами і грошми особливо збіднілим мешканцям взімку 1813—1814 р.⁹⁷⁾. На початок акції Комісія, в склад якої ввійшли вищі урядовці Саксонії, отримала від уряду 30.000 талярів краєвими облігаціями та обіцянку і надалі підпомагати її матеріально і пропагандою. Так, арендаторам державних ґрунтів наказано віддавати чиншове збіжа до розпорядимости Комісії⁹⁸⁾. Рівночасно однак клав уряд велику вагу і на приватну добродійність, що мала уможливити розвинення допомогової акції. Ці приватні пожертви окремим оголошенням генералгубернаторства ставали напів примусовими „Es kann niemand von Entrichtung eines solchen Beytrags befreit bleiben, ausser diejenigen welche nach dem Ermessen derer, welche die Sammlungen veranstaltet haben, selbst fremder Unterstützung bedürfen, um ihr Leben zu erhalten. Sollte jemand der nicht in dieser Lage ist, wider Erwarten seine Mitwirkung gänzlich versagen, so sind die Ausschüsse und Orbigkeiten befugt ihn durch zweckmässige Mittel zu seiner Verbindlichkeit anzuhalten“⁹⁹⁾. Щомісячно уряд оголошував справоздання Комісії і зазначав окремо імена тих, що особливо відзначилися добродійністю. Збіркову акцію на допомогу поруйнованій Саксонії переведено і поза її межами по Німеччині, і вона дала 19.298 талярів 22 гроші і 3 феники¹⁰⁰⁾. Більше значіння мали посилки лондонського „Comitee for relieving the distress in Germany“ (Комітет для відновлення поруйнованої Німеччини), що переслала „Комісії допомоги й відновлення“ 31.600 фунтів стерлінгів¹⁰¹⁾. Окремою опікою користувались сироти і вдови вояків саксонської армії, котрих в певних випадках звільнювано навіть від поштових оплат¹⁰²⁾.

На початках урядування Репніна дуже грізну небезпеку представляли числені хорі і ранені з усіх воюючих армій, що лягли важким тягарем на переобтяжений бюджет країни. В неупорядкованих відносинах зразу по битві під Ляйпцігом їхнє положення було дуже тяжке; Штайн сповіщає в своїх спогадах, що кількості їх загинуло від нужди¹⁰³⁾; ще яркіші картини катастрофального стану ранених дає лікар Райль, що сам знайшов смерть

⁹⁵⁾ GGB 72, 27/VIII і GGB 35, 22/III.

⁹⁶⁾ Spec. 27, 16/XII.

⁹⁷⁾ GGB 14 4/I.

⁹⁸⁾ Plathner, 31; GGB 22, 29/I.

⁹⁹⁾ GGB 22, 29/I.

¹⁰⁰⁾ Gretscher-Bülau III, 640.

¹⁰¹⁾ ibid.

¹⁰²⁾ GGB 27, 24/II.

¹⁰³⁾ Stein, Lebenserinnerungen S. 48.

при догляді за ними¹⁰⁴). Найгірше було те, що великі скупчення військ викликали пошести — зокрема носителями зарази були скапітулювавши залоги французьких фортець, що брели додому. У своїм звіті з дня 21. грудня Репнін обраховував загальне число усіхраних і хорих на 60.000 осіб¹⁰⁵), що остаточно обійшлися саксонському скарбові в 2.850,318 талярів 5 грошів¹⁰⁶). В грудні досягли пошесні хороби свого найбільшого розповсюдження, так що „для заспокоєння громадянства“ Репнін мусів покликати до життя окрему комісію боротьби з пошестями¹⁰⁷). Цілий ряд оголошень і приписів, що мали на меті зібрати відомости про хорих та раних й ізолувати їх¹⁰⁸) не лишилися без результатів — пошесть порівнює швидко вдалося локалізувати, так що 3. травня уряд міг уже видати патент, яким уневажнювалися з приводу вщухання епідемій всі надзвичайні зарядження. Окремі турботи мало генералгубернаторство з розсилкою видужавших вояків до їх військових частин, що для уникнення різних насильств по дорозі мусіло діятися більшими транспортами¹⁰⁹).

Лишні турботи генералгубернаторству спричинив брак збіжжа в Саксонії, бо підвищене спотребовання хліба підчас війни слідувало після двох неурожайних років. Тому справа привозу хліба з закордону постійно непокоїла Репніна. Найзручнішими для довозу були австрійські запаси зерна в Празі, але Саксонія купити їх не могла бо Австрія уперто тримала замкнений кордон, так що не приймала навіть транспорти своїх власних реконвалесцентів що повертали зі Саксонії. Репнін скаржився з цього приводу Штайнові і просив його інтервеніювати, але ніякі заходи в цім напрямі успіху не мали¹¹⁰). Характеристичне прохання Репніна до Празького Обербургіафа Коловрата з огляду на скрутний стан Саксонії відпродати 8.000 корців жита та 6.000 вівса зі складів у Терезіні. Коловрат погодився, але заявив, що мусить спершу скоунікуватися з Віднем у цій справі. Після балячки з Віднем, однак взяв він свою згоду назад під претекстом, що Австрія вільними запасами збіжжа не розпоряджає¹¹¹). Штайн на прохання Репніна інтервеніював у Меттерніха і дістав відповідь, що вони самі з трудом можуть прогодувати власне військо, але що краєвий уряд в Чехії дістав інструкцію по можливости помагати генералгубернаторові Саксонії. Судячи з поведінки Коловрата, наказ Меттерніха звучав инакше, але на кожний випадок Саксонія ніякого збіжжа від Австрії не дістала¹¹²).

¹⁰⁴) Frh. v. Stein IV, 447—450.

¹⁰⁵) Spec. 27, 21/XII.

¹⁰⁶) Central-Steuern-Commission, 2.

¹⁰⁷) GGB 12, 28/XII.

¹⁰⁸) LZ 224, 22/XI; GGB 6, 18/XII і GGB 50, 3/V; Plathner, 32—33.

¹⁰⁹) LZ 232, 2/XII; GGB 7, 18/XII.

¹¹⁰) Spec. 27, 7/XII, 13/XII, 30/XII.

¹¹¹) Spec. 27, 8/III.

¹¹²) Frh. v. Stein IV, 531 Resumé.

Для полегшення довозу бракуючих харчів Репнін звільнив від мита при імпорті зі закордону хліб і мясо¹¹³⁾ а замкнену торгівлю з Чехами старався замінити закупленням продуктів у Росії. Олександр I. дозволив Саксонії закупити зерно і борошно в балтійських портах і без мита вивезти його до себе¹¹⁴⁾.

Скільки дозволили війна та короткий час правління, можна помітити у Репніна старання піднести промисел та торгівлю в Саксонії. Вже 26. жовтня 1813 був видав він дозвіл на свобідну продаж усіх англійських кольоніяльних товарів¹¹⁵⁾, але незабаром знову наложив на них мито, котре мотитував він Штайнові бажанням сполучити інтереси держави і торгівлі¹¹⁶⁾, себто фінанси країни таки не могли обійтись без доходу з митниць. Натомість обмеження ввозу соли¹¹⁷⁾ і наложення високого мита на порцелянові вироби, мали за ціль допомогти розвитку власного саксонського промислу, зокрема в другім випадку, коли Репнін ще перед тим передав був Майсенську порцелянову фабрику під опіку держави¹¹⁸⁾. Фабрикантам і підприємцям, не дивлячись на фінансову скруту виплачено як звичайні субсидії¹¹⁹⁾, 46.000 талерів. Також для урухомлення промислового життя видав Репнін дозвіл на традиційних німецьких „Wandergeselle“, що майже припинилися під час війни¹²⁰⁾.

Безсумнівний підём торгівлі, промислу і добробуту населення, що почало вигоюватися з ран нанесених війною, знайшов свій зовнішній вислів у великім успіхові щорічної Ляйпціської ярмарки, який офіціоз Репніна „General-Gouvernements-Blatt“ пояснив засадою клясичної національної економії „Zwang den Handel zerstöre, Freyheit denselben belebe“¹²¹⁾.

Остається ще згадати ряд менших реформ Репніна, що можуть додати кілька рисок до поступового характеру управління, яке провадив Репнін у Саксонії. Вперше на наказ Репніна розпочато в Саксонії друк конституції¹²²⁾ та корпусу законів¹²³⁾, а саксонський уряд вперше користався власним урядовим виданням „General-Gouvernements-Blatt“ для оголошення своїх наказів і патентів (спершу генералгубернатор вживав для цієї цілі „Leipziger Zeitung“¹²⁴⁾; 18. грудня вийшло з тою самою датою 9 перших номерів нового офіціоза, який відтак виходив недуже регулярно, але у всякім разі не менше як раз на тиждень). До-

¹¹³⁾ LZ 223, 4/XII і GGB 18/XII.

¹¹⁴⁾ Spec. 27, 3/I; Plathner, 38.

¹¹⁵⁾ LZ 205, 26/X і GGB 1, 18/X.

¹¹⁶⁾ Spec. 27, 14/XI; LZ 233, 4/XII і GGB 8, 18/XII.

¹¹⁷⁾ GGB 16, 8/I.

¹¹⁸⁾ GGB 19, 20/I і GGB 75, 13/IX.

¹¹⁹⁾ Übersicht, S. 36, Anmerkung 27.

¹²⁰⁾ GGB 25, 12/II.

¹²¹⁾ GGB 28, 26/II.

¹²²⁾ GGB 29, 1/III.

¹²³⁾ GGB 62, 23/VI.

¹²⁴⁾ LZ 206, 27/X і GGB 1, 18/XII.

цільність цього нововведення була так очевидна, що королівський уряд не дивлячись на антипатію до заведеного за часів російського і пруського управління, продовжував і закінчив його видання а також затримав надалі власний офіціоз. В суді та деяких інших вищих установах скасовано шпортулі¹²⁵⁾ ускорено урядовий хід справ¹²⁶⁾ та скасовано податок, який давніше платився в Саксонії при перевезенню майна з одної судової округи до другої¹²⁷⁾, щоб як зазначив патент „скасувати перешкоду, що досі заважала мешканцям Саксонії спокійно користуватися їх майном“. Точна регуляція почти явилась наслідком збільшеної потреби в ній з огляду на часті рухи військ та взагалі неспокійні часи¹²⁸⁾. Пізніше через недостачу коней підвищив Репнін почтові оплати, хоч і передбачав це здороження лише на короткий час. Скорше теоретичне значіння мало надання повноправности громадянам православного віроісповідання; більше практичних наслідків мусіло мати розпочате Репніним зрівняння жидів у правах з іншими, яке наразі висловилося в звільненню їх від окремих спеціальних податків підчас проїзду саксонською територією¹²⁹⁾.

З окремих реформ місцевого характеру, що зберегли значіння і на пізніше треба згадати реформу Дрезденської міської поліції в січні 1814. Дрезден мав аж три зовсім незалежні одна від одної поліційні організації (королівську, краєвого уряду і муніципальну), що викликало тільки непорозуміння в місті. За Репніна всю міську поліцію піддано одній установі „*Stadtpolizeikollegium*“ а на чолі поставлено президента з рангою полковника. Число поліцаїв було відповідно до зросту міста збільшено і надано їм право в разі потреби жадати помочі від вояків гарнізону¹³⁰⁾.

Характеризуючи адміністративну діяльність Репніна треба ствердити, що помимо печати половинчастости і тимчасовости, що лежала на всіх поліпшеннях які заводились за час його правління, головна тенденція генералгубернаторства вирисовується зовсім ясно — створення відповідних вимогам часу адміністративних органів. Цілком перевести зреформовання відносин генералгубернаторство можливости не мало, але дещо в напрямі модернізації було зроблено а ще більше залишилося в планах та проєктах¹³¹⁾. Хоч більшість інституцій носила виразно тимчасовий характер, всетаки вплив ідей принесених французькою революцією — централізм і боротьба зі середньовічними пережитками виразно позначились на діяльності генералгубернатора

¹²⁵⁾ GGB 41, 14/IV.

¹²⁶⁾ GGB 49, 30/IV і GGB 75, 13/IX.

¹²⁷⁾ GGB 56, 28/V.

¹²⁸⁾ GGB 59, 9/VI і GGB 63, 28/IV.

¹²⁹⁾ GGB 14, 1/I.

¹³⁰⁾ GGB 13, 1/I і 17, 11/I.

¹³¹⁾ Plathner 78—79.

Саксонії навіть крізь дрібничковість більшості реформ. Поділ країни на однакові залежні лише від центру комісаріати, скасування провінціальних привілеїв, податкової автономії капітул і т. д. — все це служить доказом того, що Репнінове правління було поступовим в розумінні потреб і духа часу першої половини XIX. віку. Навіть і крок на шляху до еманципації жидівства був для того часу поступовою реформою. Такий акт як суспендування цехових прав показує ясно, що Репнін знав і розумів перестарілість і анахронічність цехової організації, але не мав можливості приступити до рішучих змін старого устрою. Іретишель зі свого паткуляристично-саксонського становища і без того закидав Репнінові, що його патенти занадто глибоко сягали до життя країни, так начеби він мав панувати в Саксонії вічно, а не задовольняти лише вимоги і потреби даного менту¹³²⁾). Інші дрібні реформи, як скасування різних оплат, що було для скрутно фінансової ситуації уряду досить великодушним жестом, уліпшення пошти, друк законів і т. п. служать лишніми причинками до характеристики відносин Репнін до Саксонії та його серйозного бажання зробити добро країні.

4. ВІДНОСИНИ ДО СУМЕЖНИХ КРАЇВ.

За Репніна Саксонія не мала окремого закордонного представництва, котре зліквідували в цілях державної ощадности. Тірингенські князівства, зверхности над якими Репнін зрікся сам¹³³⁾) мали свої зносини зі Штайном і підлягали Репнінові лише під військовим оглядом. Всі необхідні орудки в ділянці зовнішнього заступництва перебрав на себе барон Штайн, з яким і мусів Репнін в разі потреби зноситися, як це було наприклад в уже згаданім інциденті зі спробою закупити збіжжя в Празі. Подібних інцидентів було у Репніна і з сусідніми адміністраціями і з начальниками чужих армій досить багато — всі дотичні скарги посилялись до Штайна в головну квартиру.

На заході до такого конфлікту дійшло вже в перших днях управління Репніна з бароном Трошке в Десау, якого Штайн призначив як Репнінового заступника при Ангальтських князях в справі їх зброєння на допомогу коаліції¹³⁴⁾). Репнін жалівся, що Трошке не слухається його розпоряджень, Штайн посилав цьому останньому упітнення, але остаточно справа закінчилась тим, що на власне прохання Репніна, Трошке підпорядковано впрост Штайнові¹³⁵⁾). Це був назагал інцидент подібний хоч би до справи з Райзахом, але поведінка Репніна в цьому випадкові инакша — тоді як з Райзахом, урядовцем на саксонській тери-

¹³²⁾ Gretsche-Bülau III, 539.

¹³³⁾ Frh. v. Stein IV, 495.

¹³⁴⁾ Frh. v. Stein IV, 481.

¹³⁵⁾ ibid IV, 459.

торії він твердо домагався послуху, що до Трошке, урядуючого на землі поза Саксонією, Репнін вдовольнився зменшенням власних компетенцій і під претекстом переобтяження урядовими справами волів краще відмовитися від позасаксонських справ взагалі¹³⁶). У звіті з 25. грудня Репнін, описуючи невиразні відносини та суперечності різних уповноважень які утворились на заході, просить „*lieber die mir bestimmte und bereits aufgetragene ausschliessliche Verwaltung Sachsens fortan zu überlassen als durch öftere Veränderung, Zusätze und Durchschnitte mich in die bedauerliche Lage zu setzen bei dem besten Willen die Befehle der hohen verbündeten Mächte und die Anordnungen Euer Exellenz doch nicht vollziehen zu können*“¹³⁷).

Інциденти між ним і Трошке одначе траплялись і далі. Репнін залишився воєнним начальником країв на захід від Саксонії для більшої доцільності і одностайності в керуванні зброєннями. Яко такий, підчас повороту російських армій додому на весні 1814 видав він накази саксонським герцогствам і Ангальтові з вказівками щодо перепуску військ, бо згідно з його пляном саме військові і військово-цивільні уряди мали доглядати за порядком і за правильною доставкою провіанту армії¹³⁸). Але Трошке, як скаржився Репнін Штайнові, вважав себе залежним лише від центрального уряду і в відповідь на зарядження Репніна „*dans un jour m'a écrit trois protestations pour me prouver qu'il est mon egal*“¹³⁹). Репнін просив Штайна, щоб той або сам пояснив стан справи Трошке, котрий не може командувати російськими військами, або попросив царя Олександра І. призначити замість нього іншу відповідальну за добру опіку над російськими частинами в Ангальті, особу. Зі слідуючого листа від 12. травня видно, що Репнін таки поставив на своїм і наглядати за проходом армії призначив майора Рилєєва. Але на Трошке скаржився він знову „що не дивлячись на задоволення герцога Ангальтського поробленими заходами він (себто Трошке) і далі робив йому „*opposition decidé*“ та переслав Штайнові листа Трошке, заявляючи, що припиняє всяку дальшу переписку з ним „*Il m'a paru Monsieur le Baron, que je ne pouvais mieux repondre qu'en lui faisant sentir par les armes de l'ironie le ridicule de sa correspondance*“¹⁴⁰).

Коли в відносинах з Ангальтом трапилося лише кілька невеликих основаних на урядницькій амбіції непорозуміннь, які властиво неминучі в кожному бюрократичнім апараті, то в відносинах з іншими сусідами дрібні тертя мали хронічний характер. Особливо напружена атмосфера створилась довкола відносин Репніна з пруським генералом Тауенціном, що на території Сак-

¹³⁶) Frh. v. Stein IV, 495; резюме.

¹³⁷) Спец. 27.

¹³⁸) Спец. 27. недатований лист до Штайна.

¹³⁹) *ibidem*.

¹⁴⁰) Спец. 27, 12/V.

сонії командував облогою французьких гарнізонів у Торгау та Віттенберзі, а після капітуляції цих фортець (Торгау 4. січня, Віттенберг взято штурмом 13. січня) відійшов до облоги Магдебургу. Вже в перших своїх листах Репнін жалівся на самовільні реквізиції Тауенціна і на кривди заподіяні ним мирному населенню¹⁴¹). Пізніше до цього долучилась образа за зневажання саксонських військ, що брали участь в облозі Торгау¹⁴²). Суперечки за доставку фуражу, провіанту, за кінські упряжі і транспортні вози, за реквізиції і за захоплення чужого майна були на деннім порядку на протязі Репнінового правління, особливож поки ще не вщухла війна. В справах такого роду Репнін виступав однаково як обжалувач і як оскаржений. В країні де після неурожаю і французьких реквізицій відчувався недостаток у всяких припасах, такі явища мусіли бути на порядку деннім, при цілком зрозумілім бажанні кожного начальника забезпечити свою частину як найкраще всім потрібним. Репнін теж не дивлячись на всі заохоти населення до постачання припасів державним складам та всі спроби це постачання регулювати¹⁴³), відчував велику недостачу у найпотрібнішій, а через те і сам старався де можливо урвати щось на чужий кошт. Аргументація якою він послуговувався перед Штайном, щоб запобігти тому чи іншому насильству над Саксонією є на кожний випадок зручна. Жаліючись на надужиття пруських генералів Репнін раз у раз згадує про те, що такі події хвилюють саксонське населення, настроюють його проти Пруссії а тим самим є невідгідні для політичних плянів цієї останньої, що мають на меті інкорпорацію Саксонії. Необхідність утримувати собі серед саксонців симпатії розуміється мусіли бути в намірах Пруссії¹⁴⁴) і Штайн розумів всю вагу аргументації Репніна та її правдивість, тому і йшов де міг йому назустріч, але проти свавільного королівського улюбленця Тауенціна всякі нагадування помагали мало. Зрештою ситуація цього останнього перед обложеними твердженнями, згідно зі свідомством самого Репніна¹⁴⁵) була така критична, що передбачалась навіть можливість зняття облоги. Репнін розпучливо писав, що він муситиме дозволити Тауенцінові на збройні реквізиції, коли до кількох днів не прийде допомога зі зовні, але і за допомогою таких насильних засобів Тауенцін не зможе відстати з виголоділої країни припасів більше як на кілька днів¹⁴⁶). В підтвердження правди своїх слів з цим листом послав Репнін одного старшину з облягаючого корпусу.

Не диво, отже, що за корм коням і харч людям постійно виникали непорозуміння і сварки, котрі приймали часто дуже

¹⁴¹) Spec. 26, 19/XI.

¹⁴²) Frh. v. Stein IV, 478—480.

¹⁴³) GGB 20, 22/I і 51, 5/V.

¹⁴⁴) Frh. v. Stein IV, 478—480.

¹⁴⁵) Spec. 27, 3/XII і 22/XII.

¹⁴⁶) *ibid.*

дрібязковий характер. Наприклад, згідно з постановою Штайна з 3. березня, запаси збіжжа, здобуті при капітуляції Ельбських фортець мусіли відійти на запровіянтування військ, що обложили Магдебург, але в фортецях мусіло з цих запасів залишитись стільки, скільки треба було для запровіянтування невеликої російської залоги обох міст протягом півроку. Однак 30. березня Репнін скаржився Штайнові, що Тауенцін самовільно забрав усе зерно і борошно до Магдебургу¹⁴⁷⁾.

Неменше непорозуміння виникло і ізза справи залоги твердинь; — явні заміри Тауенціна обсадити Ельбські фортеці виключно пруссаками викликали неспокій серед населення¹⁴⁸⁾. Після опановання Торгау та Віттенбергу, Репнін призначив туди залогу 800 російських піхотинців, спираючись на дані йому Олександром І. інструкції. Але Тауенцін на підставі наказу короля Фридриха-Вільгельма III. вже заняв твердині пруським гарнізоном. В своїм листі з цього приводу, старається Репнін переконати Тауенціна тимиж аргументами пруської державної рації¹⁴⁹⁾: „Une mesure pareille serait unisible en repandant l'allarme dans un pays au quel nous faisons les plus grands efforts pour la cause commune et on n'a appaisé qu'avec peine les differentes parties qui en divisant l'opinion; comme aussi elle inspirerait de la jalousie à une puissance voisine qu'il serait aussi inutile que dangereux d'exciter“. Але Тауенціна ані вказівки на занепокоєння серед саксонців, ані зовсім обосновані побоювання спровокувати Австрію не могли так легко переконати. Значно ширше і докладніше повторює Репнін ці самі аргументи сповіщаючи Штайна про цей новий конфлікт з пруським генералом в листі 3. січня¹⁵⁰⁾. „Je prie Votre Excellence de considérer à cet égard ce que j'écris au Général Tauentzien en date du 3. d. cour. et d'être persuadé que les mêmes raisons, qui ont engagé les Saxons à préférer une administration Russe et à se prêter de bon coeur aux mesures souvent assez dispendieuses (?), qu'elle ordonne, que ces mêmes raisons, dis-je, la sont regarder une occupation partielle comme désavorable et inquiétant. La difference est palpable l'administration se fait au nom de toutes les puissances alliées et selon leurs ordres concertés l'occupation des forteresses situées dans la circonférence de cette administration se seroit au nom d'une seule puissance et selon ses vœux particulières. Il n'est que trop probable que cette occupation entraineroit une espèce d'opposition avec tout ce qu'un pareil état a de desagréable et de unisible. Ce n'est pas tout: en otant au Souverain dépositaire de la Saxe reconnu par ses alliés et adoré par la nation qui est intimement convaincue de son désintéressement et de son impartialité parfaite, une portion aussi importante du dépôt la dite occu-

¹⁴⁷⁾ Spec. 27, 30/III.

¹⁴⁸⁾ Frh. v. Stein IV, 478—480.

¹⁴⁹⁾ Spec. 27, 3/I.

¹⁵⁰⁾ Spec. 27.

pation préjugerait en quelque sorte une question qui ne doit pas l'être et donnerait autant d'apprehensions aux Saxons bien intentionnés et qui attendent tranquillement leur sorte des mains des Souverains alliés à l'époque convenable, que de pretextes aux malveillants, qui seraient charmés de pouvoir appuyer leur insinuations insidieuses par des fait aussi manifestes". В цій довгій цитаті видно як Репнін крім повторювання аргументів про некорисність окупації Торґау та Віттенберґу пруськими військами для самої Пруссії робить і спроби зробити в данім випадкові саксонський інцидент не справою адміністративного порядку між ним і Штайном а подією, що торкається всіх держав коаліції а зокрема „обожуваного суверена“ Олександра I., когрому в остаточній інстанції прислугувало право розпоряджатися в Саксонії. З характеру листа видно, що Репнінові так дуже залежало на володінню Торґау та Віттенберґом не стільки з якої небудь амбіції правителя а з внутрішньої потреби відгукнутися на тривогу населення і постаратися оборонити тільки саксонські національні амбіції. Саме в тім, що цей лист боронить тільки національний престиж, і проступає те, що Репнін вжився вже в інтереси чужої йому країни. Стороння, незаінтересована людина не могла би написати такого і з поза політичної аргументації офіційного листа не виглядало би стільки щирого почуття.

Остаточно Торґау та Віттенберґ отримали пруських командантів, що однак мали у всьому слухати наказів Репніна (Шулер фон Зенден, Ельснер). Однак Ельснер, бувший підручний Тауенціна, продовжував виконувати його накази всупереч інструкціям Репніна і стягнув на себе скаргу цього останнього. Репнін поіритовано ставив з цього приводу альтернативу Штайнові¹⁵¹): „entweder durch Sr. Majestät den König von Preussen oder durch den Herrn Staatskanzler von Hardenberg, dem General-Major v. Elsner die nötigen Befehle in dieser Beziehung zugehen und ich deshalb directe benachrichtiget werde, oder aber dass beide Festungen unter die unmittelbare Aufsicht von Preussen vom hiesigen Gouvernement getrennt und hierdurch ich und die Commandanten angewiesen werden in welchem Fall ich dann auch mich um die Unterhaltung der Truppen und Hospitäler nicht zu bekümmern habe". В результаті цієї скарги Ельснер дістав догану.

„Ueberall ist es das Corps des Herrn General-Lieutenant Grafen von Tauenzin welches sich nach den Festsetzungen vereinigten Mächte nicht fügen will, sondern nach eigenen Ansichten zu handeln geneigt ist" — так характеризував поведінку Тауенцінових військ Репнін у тійже скарзі¹⁵²). Що формальне право в стосунках між цими двома начальниками було по стороні Репніна, видно хочби з того, що жалоб Тауенціна на саксонського генералгубернатора серед актів немає.

¹⁵¹) Spec. 27, 24/II.

¹⁵²) Spec. 27, 24/II.

В інциденті з Ельснером яркіше виступає ще одна риса Репніна — гостре реагування на кожне порушення даних йому уповноважень і не бажання толерувати якусь інсубординацію в межах своїх компетенцій. Репнін і сам признавав за собою цю рису, коли ще жаліючись на Райзаха писав Штайнові „Il ne peut exister qu'une seule autorité en Saxe sous Votre influence directe c'est la mienne (;) le commissaires du gouvernement doivent être nommé et révoqué par moi", далі просить він Штайна „ne donner Vos ordres en Saxe qu'a moi, les exécuter sera un devoir sacré pour moi, dans le service je ne reconnais pas d'egal, je suis jaloux de mon autorité..."¹⁵³⁾ Але ця „ревнивість на свій авторитет" у Репніна у всякому випадкові не була єдиним стимулом його вчинків.

Ріжних непорозумінь Репніна з його пруськими сусідами було ще значно більше. Так Тауенцін, по праву воєнної здобичі, захопив сплавне дерево у Ельстерверді, що належало саксонському королеві і продав його за 6.000 таларів дідичеві Герне. Репнін зголосив претензію на дерево згідно на гроші, котрі Тауенцін зужив на потреби свого корпусу. На наказ канцлера Гарденберга, звернути заграбоване, якого добився Репнін, пруський генерал не звернув ніякої уваги. Процес проти старшин Тауенціна, що переводили цю продажню не дав ніяких наслідків, бо ці останні посвідчили, що вони поводитися згідно з даними їм розпорядженнями начальства а Тауенцін взяв усю відповідальність на себе¹⁵⁴⁾.

Такі самі дрібязкові справи були на деннім порядку і з іншими пруськими адміністраторами. Військовий і цивільний губернатори Штаргарду скаржились на Репніна за відмову дати задурно упряж і вози для перевезення захоплених у Торгау військових медикаментів на місце їх призначення до Троєнбріцену (південний захід від Берліну). В данім випадку прусаки потребували шість возів, кожен на чотири коні і мусіли їх наймати за гроші¹⁵⁵⁾. Інший раз жалілися на Репніна його пруські сусіди за те, що він забрав на свою роботу кількох пруських почтових урядовців. Репнін мусів відписувати Штайнові, що він винагородив їх за це¹⁵⁶⁾.

Зі свого боку Репнін жалівся, що французьку залогу з Торгау, котру пруський же генерал послав до Шлеську, там не перепускають внутр країни. Вона товчється над кордоном і Саксонія мусить далі дбати про її прохарчування. Це викликає у Репніна оден із його вибухів співчуття до своєї країни „und so bleibt denn auf den unglückseligen Sachsen alles Erdenkliche haften, was nur ja ein Land zu Grund zu richten vermag. Wenn

¹⁵³⁾ Спец. 26, 19/XI.

¹⁵⁴⁾ Спец. 27.

¹⁵⁵⁾ Спец. 26½, 6/III.

¹⁵⁶⁾ Спец. 27, 22/I.

das auch nur eine kurtze Weile so fortdauert, so ist durchaus nicht abzusehen, wie es einst zur menschen- und vieh-leeren Wüste geworden noch zum Durchzuge der zurückkehrenden siegreichen Heere taugen soll¹⁵⁷). На того самого Шлезького губернатора Гауді жалівся Репнін і за відмову дати йому задурно упряж і вози для перевезення подарованих Олександром I. для Саксонії харчових припасів із російських магазинів у Оппелн, Нойштат і Козель на Шлезьку. В скарзі до Штайна з цього приводу Репнін підкреслював, що він вимагав безплатно шлезьких коней лише до саксонського кордону і вказував на конвенцію між союзними державами, наслідком якої мусили вони одна одній задурно допомагати кіньми при військових транспортах. Але Гауді домагався плати і посилався на велику недостачу коней на Шлезьку¹⁵⁸). В лютім 1814 генералгубернатор „Пруських провінцій лівого боку Ельби“ звернувся до Репніна з проханням допогти армії, що бльокувала Магдебург, сіном, вівсом та мясом, та Репнін, що сам відчував недостачу в харчах, їм у цьому відмовив¹⁵⁹), а така відмова розуміється тягла за собою нові скарги. Прикордонні інциденти з Австрією виникали ізза того, що австрійський кордон замкнули навіть для повертаючих із саксонських шпиталів власних ранених і реконвалесцентів. Репнін жалівся, що по транспортах з ними австрійська прикордонна сторожа стріляла¹⁶⁰). Іншим разом скаржився Репнін, що Меттерніх відмовив видачі королівських саксонських коней, яких би було зараз дуже потреба; ці коні дав був перед тим саксонський король на збереження австрійському цісареві до стаєнь у Ольміці і на такий підставі Австрія їх задержала для себе¹⁶¹). Так само не захотіли прусаки видати 180 коней, які вони були взяли зі стаєнь у Котбусі¹⁶²), і після цього Репнін закупив великий транспорт коней в Росії¹⁶³).

Головною причиною всіх цих суперечок була розуміється загальна нужда і потреба у всім необхіднім для війни. Не може не кинутись в очі дрібязковий характер і наведених і багатьох інших непорозумінь, але замітним є при цьому, що Репнін не уступав нікому зі своїх сусідів у бажанню видобути можливо більше для свого генералгубернаторства. Це не було формальне бажання урядовця мати все в порядку в своїм ресорті, але й правдиве зтотоження себе самого зі саксонськими інтересами, яке помітне у Репніна особливо там, де він виступав в справах, зв'язаних зі саксонським престижем чи з політичними домаганнями саксонського громадянства.

¹⁵⁷) Spec. 27, 22/I.

¹⁵⁸) Spec. 26½, 3/IV і Spec. 27, 15/IV.

¹⁵⁹) Spec. 27, 13/XII і 20/II.

¹⁶⁰) Spec. 27, XII і 22/I.

¹⁶¹) Spec. 27 без дати.

¹⁶²) Spec. 27, 30/IV.

¹⁶³) Spec. 27.

Таке-ж становище Репніна виявилось в справі Котбуської округи. Місто Котбус із прилеглими землями належало давніше до Пруссії, але після війни 1806—1807 р. Наполеон віддав цю країну саксонському королеві. Природньо, що відразу після Ляйпцігської битви пруська адміністрація заходила на хазяйнувати в країні як у своїй самозрозумілій власності, тим більше, що й окрема конвенція між союзниками повертала всі відібрані Францією землі автоматично їх давнім власникам і генералгубернаторства, як саксонське, призначались тільки або в ворожі країни, або нейтральні землі маленьких князьків. Але саксонцям, не дивлячись на їх тяжке положення, не хотілося уступати спірну територію і тому всі свої бажання формулювало саксонське громадянство в домагання державної суверенності і територіальної недоторканості, в поняття якої входила і Котбуська округа. Населення самої округи тяжіло до Пруссії¹⁶⁴), як свідчив Штайн.

Проте Репнін зараз після свого призначення перший же свій патент оголосив обов'язковим і для Котбусу. На це пруське військо-ве губернаторство „земель між Одерою і Ельбою“ запротестувало, посилаючись на згаданий пункт союзного договору, та попросило Репніна не зачіпати тих земель. Репнін зажадав від Штайна формального документу на завідування Котбуською округою, але вважав, що на підставі вже даного йому Штайном повноважень він має право розпоряджатися у Котбусі. Передачу цієї округи Пруссії Репнін вважав недоцільною, бо він вже послав туди свої мобілізаційні накази, і при їх відкликанні в країні могли б виникнути тільки неприємності¹⁶⁵). В наступному листі до Штайна Репнін ширше розвивав причини, які диктують потребу залишити Котбуську округу при Саксонії. Він згадав вражливість саксонців на свій територіальний інтегритет і небажання дразнити суспільну думку у власних же інтересах Пруссії. Правово за підставу управління свого в Саксонії вважав він декларацію Олександра I., котра побіч давніх прав і привілеїв гарантувала Саксонії її територіальний інтегритет¹⁶⁶). Пізніше пригадав Репнін, що й Саксонія мусіла по Тільзітському миру відступити кілька шматків території королівству Вестфалії, але тепер мала би їх домагатися назад від Пруссії чи Гессену¹⁶⁷).

Аргументи Репніна видались переконувачими пруському урядовцеві Штайну і, отримавши від Гарденберга право розпорядитися Котбуською округою, як уважатиме за краще¹⁶⁸), він залишив її при Саксонії з тими лише обмеженнями, що рекрути з неї мали служити у пруській війську, а судові вирoki видаватись в імені пруського короля¹⁶⁹). Таке половинчате рішення розу-

¹⁶⁴) Frh. v. Stein IV, 478.

¹⁶⁵) Spec. 26, 6/XI і 14/XI.

¹⁶⁶) Frh. v. Stein IV, 478—480.

¹⁶⁷) Spec. 26, 3/XII.

¹⁶⁸) Hardenberg an Stein, Spec. 26, 29/XII.

¹⁶⁹) Spec. 27, 17/II.

міється мусіло викликати різні непорозуміння. Так 22. березня жалівся Репнін Штайнові, що пруські уряди своїми наказами хотіли звільнити Котбус від плачення податків до саксонської скарбниці¹⁷⁰⁾, і пригадував, що всі прибутки з цієї округи це лише невеличке відшкодування за тих 980 тисяч талерів, що видано на харч, і 50 тисяч, що видано на одяг пруським арміям.

Формально на час генералгубернаторства Репніна Котбуська округа залишилась при Саксонії, і старання його її затримати показують лишній раз, що Репнін близько брав собі до серця престиж Саксонії та її партикулярні інтереси й амбіції. З під маски безстороннього урядовця, призначеного для при звичаєння саксонців до переходу під пруську владу, зовсім недвозначно виглядало бажання діяти в інтересі керованої ним країни.

5. ФІНАНСОВА ГОСПОДАРКА.

Фінансове питання було одним із найтяжчих завдань, що стояли перед Репніним. Державну касу перебрав він у дуже скрутній стані, так що міг на початку свого правління диспонувати лише паперовими грошми, що впали до половини своєї номінальної вартості. Вимоги менту: формування й узброєння саксонської армії та утримання великих мас союзних військ на території Саксонії жадали збільшених видатків, а було велике питання, чи виснажена країна витримає збільшений податковий тягар. Яку велику вагу прикладало генералгубернаторство до фінансових справ видно з того, що Штайн мав діставати з цієї секції тижневі звіти¹⁷¹⁾.

Оден з перших патентів Репніна приписував стягнення недоплатків за минулі роки з усією суворістю, але при можливим шануванні понищених війною околиць¹⁷²⁾. Цей патент являється характеристичним для всієї фінансової політики Репніна: з одного боку, енергійні зусилля якомсь роздобути гроші на потреби уряду, з другого, — старання, як найменше обтяжити населення, як найменше пошкодити його добробутові. Слідуючий після цього патент остаточно регулював справу плачення податків взагалі, розкладаючи її потерпівшим від війни на догідні рати або даючи довготермінові відрочення. Сильніше пошкодовані були взагалі звільнені¹⁷³⁾. Подібногож характеру було оголошення уряду влітку 1814, що мало на меті облекшити виплату податкових залеглостей населенню, але рівночасно і допомогти урядові в його скрутній ситуації. Це проголошення дозволяло тим, хтоб забажав ліквідувати свої залеглості до 1. вересня, сплатити їх паперовими грошми по номінальному курсу, що тоді ще значно ріжнівся від фактичного,

¹⁷⁰⁾ Спец. 29, 22/III.

¹⁷¹⁾ Спец. 29, 7/XII.

¹⁷²⁾ LZ 210, 2/XI і GGB 2, 18/XII.

¹⁷³⁾ GGB 48, 28/IV.

нижчого від металевої валюти¹⁷⁴). Пізніше термін цього улекшення, спричиненого скрутою уряду після великих витрат на прохарчування повертаючої з походу російської армії, продовжено до кінця року¹⁷⁵).

Звичайних податків було безумовно замало супроти великого зросту витрат. Отже згідно з постановою Oberste Verwaltungs-departement¹⁷⁶) Репнін видав декрет про надзвичайний податок в 2 мільйони талярів, так званий „Central-Steuer“¹⁷⁷). Податкові цьому виразно надавалось характеру надзвичайного і одноразового — до нього не стосувались ніякі полекші, що допускались при плаченню податків звичайних. Але рівночасно уряд проголосив, що всі існуючі дотепер у Саксонії податкові системи не годяться, і тому центральний податок організовано на зовсім інших принципах: за основу розподілення взято дохід кожної одиниці і всю суму податку поділено пропорційно; міста мусіли заплатити $\frac{1}{4}$ всієї суми (отже 500.000 талярів), великі землевласники і земельна шляхта одну восьму решти. Сільські комуни і муніципалітети самі розподіляли у себе податок по прибутковій кожного мешканця. Ніякі гіпотeki на ґрунтах чи іншим нерухомим майні не узгляднялись; так само не звільнялись від податку ні шляхотські та церковні маєтки, ні навіть королівські домени, що платили в пропорції шляхотських володінь. Але стягнені з цих останніх суми укладались як спеціальний фонд для покриття евентуальних улекшень або звільнень та коштів збирання податку. Отже й тут, не дивлячись на рішучі початкові фрази податкового оголошення, передбачались різні змякшення. І дійсно, звільнено зовсім від плачення харитативні установи, школи, шпиталі, доми для бідних та вояків в активній службі¹⁷⁸). Ще важніше полекшення означав припис половину центрального податку вносити паперовими грішми по номінальному курсу.

Таким чином цей тягар на плечах саксонського населення було розміщено можливо вигідніше. „Die Steuer von der Not diktiert, sollte keinem als gehässige Bedrückung erscheinen. Vor allem war auf Schonung der ärmeren Kontribuenten, auf Rücksichtnahme bei anhaltender Krankheit oder bei einer zahlreichen Familie hinzuarbeiten“¹⁷⁹), писав Плятнер, додаючи, що центральний податок не гнітив мешканців, а навпаки відповідав тайним побажанням населення¹⁸⁰). Що збирання податку йшло не тяжко, свідчив і сучасник Ганс Георг Карльовіц в листі до свого брата генерала Карльовіца¹⁸¹). Модерне, централізоване,

¹⁷⁴) GGB 61, 21/IV.

¹⁷⁵) GGB 74, 8/IX.

¹⁷⁶) Спец. 32 Акти про наложення і розподіл надзвичайного податку.

¹⁷⁷) LZ 219, 15/XI і GGB 4, 18/XII.

¹⁷⁸) LZ 219, 15/XI; GGB 4, 18/XII; Plathner, S. 49.

¹⁷⁹) Plathner, 50.

¹⁸⁰) ibid. 61—62.

¹⁸¹) O. E. Schmidt, Drei Brüder Carlowitz, S. 134.

залежне безпосередньо від генералгубернатора управління центрального податку мало крім того ще те велике значіння, що воно дало в руки урядові міцний кредит, якого він дуже потребував¹⁸²⁾. Ціла розписана сума — 2 міліони талярів уважалась за фонд, з яким уряд провадив фінансові операції. На початку зроблено, на рахунок сум, що мали вплинути на податок, позички у купців та капіталістів під квитанційні розписки, які уряд дуже точно оплачував ще до терміну. Таким чином квитанції центрального податку виробили собі загальне довірря, а це з часом значило фактичне здобуття кредиту урядом, бо цими квитанціями (Centralsteuerscheine) можна було розплачуватись замість металевих грошей¹⁸³⁾. Без цього доставленого центральним податком кредиту уряд не зміг би провести ані одного зі задуманих ним підприємств, бо стара податкова система королівства зовсім не дописала.

В силу своєї досконалішої організації комісія для збирання центрального податку, отже взагалі, виконувала завдання значно ширші, ніж говорила її назва, і властиво була одним із головних органів поступового управління в Саксонії. Не дурно висловлювався Штайн про проєкт цієї комісії як про вироблений „mit Umsicht und Gründlichkeit“¹⁸⁴⁾. В ній сконцентрувалась більшість фінансових операцій уряду і їй було навіть передано усю заплату боргів, яка була тим самим сконцентрована в одних руках. З цією ціллю надвишки інших кас пересилалися також до комісії центрального податку¹⁸⁵⁾.

Центральний податок впливав дуже добре, і вже в березні генералгубернаторство отримало майже всю визначену суму 1.900.000 талярів¹⁸⁶⁾ і то не дивлячись на те, що в міжчасі західні землі Ангальт, Ройс, Шварцбург та Альтенбург були відділені від генералгубернаторства, і податок, що спадав на них, треба було розподілити по вже обтяжених землях королівства¹⁸⁷⁾. На те, щоб сума податку не зменшилася, після відділення цих земель дозволив Штайн на прохання Репніна. „Und diese überraschenden Resultate, gewonnen obenein ohne die geringste Zwangs-massregel, zeigten sich in einem Lande, das während der letzten Zeit trotz der grössten Strenge meist nur ein Nonvalens in Gestalt von Kassenbillets statt Geld in die Steuerkassen hatte abliefern können“¹⁸⁸⁾. В системі центрального податку виразно виявився той новий поступовий дух, що характеризував ціле управління Репніна та Штайна, і можна вірити твердженню Плятнера, що населення легко його заплатило. Але всетаки компліменти Плят-

¹⁸²⁾ Plathner, 53 ff.

¹⁸³⁾ Plathner, 61—62.

¹⁸⁴⁾ Frh. v. Stein IV, S. 593.

¹⁸⁵⁾ Plathner, S. 77.

¹⁸⁶⁾ Frh. v. Stein IV, 613.

¹⁸⁷⁾ Spec. 32, 22/III; Spec. 27, 6/III; Frh. v. Stein IV, 593.

¹⁸⁸⁾ Plathner, 58.

нера організації центрального податку виглядають перебільшеними — сам Репнін у своїй прощальній промові згадав і виправдувався з його заведення крайною необхідністю і великими видатками та назвав його „одною з хмар, що затемнила взаємні відносини“¹⁸⁹). І найідеальніший податок не може відповідати „тайним бажанням населення“¹⁹⁰) у поруйнованій країні, так що лишається тільки констатувати, що генералгубернаторство зробило все можливе для улекшення необхідного тягару.

Але і цього надзвичайного податку виявилось замало; що-правда білянс за перші тижні управління Репніна вдалось вивести активно¹⁹¹), але прогодування армії, що повертала через Саксонію весною 1814 додому, виставили на тяжку пробу лише трохи поліпшені фінанси країни. Штайн засадничо виступав проти всяких позичок і просив Репніна без його відома ніяких такого роду операцій не переводити¹⁹²), головне натискаючи на те, що затягнена позичка приносить країні тільки лишню плату процентів. Але під натиском обставин мусів Репнін братися і за позики, а саме коли прийшлося розплачуватися з поставщиками за прогодування проходячих російських армій в літі 1814. Спроба зробити вже згадувану полекшу в сплатах податку, щоб відразу зробити більшу суму грошей до розпорядчості, не вдалась, бо лише небогато мешканців скористало з пропозиції заплати паперовими грошми, і недоплати мало що зменшилися. Тоді Репнін виписав примусову позичку в 1 мільон талярів¹⁹³), котра спадала виключно на багатше населення країни, себто на купців, фабрикантів, банкірів, рэнте і капіталістів. Позичку для полекші сплачувалося лише паперовими грошми. Тому, що курс паперових грошей постійно підносився, така позичка могла стати навіть доброю комерцією для тих, на кого вона спадала. Друга велика позичка була так звана „голяндська“ заключена ще королівським урядом і здепонована у Франкфурті. Репнін зі самого початку робив заходи дістати її для своїх потреб, але кінець кінцем тільки незначна частина її — 240.000 гульденів — попала в його руки; решту забрав Штайн для потреб Центрального департаменту¹⁹⁴), не дивлячись на всі скарги Репніна¹⁹⁵). Остаточо в кінці літа 1814 генералгубернаторство змушене було завісити всі виплати з „*Sammer-Credit-Casse*“ і перенести їх на Різдво, обіцявши їх поррахувати натомість із підвишкою в 1%¹⁹⁶) та закласти королівське столове срібло, для забезпечення курсу урядових облігацій¹⁹⁷).

¹⁸⁹) Wiener Kongress-Akten 12 (466).

¹⁹⁰) Plathner, S. 61—62.

¹⁹¹) Звіт з 30/XI.

¹⁹²) Spec. 27, 4/III.

¹⁹³) GGB 68, 23/VII.

¹⁹⁴) Frh. v. Stein IV, 533, Anmerkung 2.

¹⁹⁵) Spec. 27, 3/XII.

¹⁹⁶) GGB 75, 13/IX і 79, 4/X.

¹⁹⁷) Frh. v. Stein IV, 551, Anmerkung 2.

Потреба в грошах весь час була найнасушнішою для генерал-губернаторства, і Репнін безупину робив заходи дістати якусь підмогу чи субсидію зі зовні. Він сильно розраховував на те, що великі суми вдасться дістати при капітуляції Торгау, бо ходили уперті чутки, що в цій фортеці французи тримали свої військові каси. Наприклад, поставщик Беренд погодився за-осмотрювати ще три тижні армію Тауенціна лише після обіцянки винагородити його з грошей, що будуть здобуті в Торгау. На такій підставі Репнін зголошував вже заздалегідь на ці капітали свої претензії¹⁹⁸). Тим більше було розчаровання, коли в здобутій фортеці не знайшлося ніяких грошей. Репнін уважав спочатку, що їх десь заховано, і тому за апробатою Штайна і Гарденберга заснував окрему комісію для розшуку цих грошей і навіть сам особисто деякий час керував працями цієї комісії¹⁹⁹), котрі зрештою успіхом не увінчалися.

Більші грошові суми знаходилися в фортеці Кенігштайн, котру король Фридрих-Август передав союзникам, щоб якимось затушувати свою компромітацію в інциденті з Іхтрицем²⁰⁰). Репнін рекомендував перед Штайном прохання своїй II. секції дозволити використати ці гроші для домашніх потреб, мотивуючи це тим, що ще не зліквідовані грошові зобов'язання Варшави супроти Саксонії значно перевищують знайдену квоту²⁰¹), а потреба в грошах дуже велика. У відповідь Штайн повідомив його, що з Кенігштайнівських грошей він нічого не дістане²⁰²). На них, яко на польський маєток, наложив руку цар Олександр I. і звелів їх частинно відіслати до диспозиції російському міністерству фінансів у Петербург та Варшаву, а частинно здепонувати для його власної розпорядимості в Дрездені²⁰³). Невдачі всіх спроб дістати якусь допомогу для Саксонії викликали у Репніна ще 3. грудня скаргу до Штайна. В той час, коли без надзвичайних прибутків неможливо залагодити найконечніші потреби, кожне джерело, що з'являється зі зовні у Саксонії, їй зараз же відтинають²⁰⁴). Обурення звучить навіть зі стрічок урядового донесення Репніна: „Nach einem verheerenden Kriege, wie der diesjährige für Sachsen war, ist im Mangel der noch immer aussen bleibenden Hülfe, wenigstens so viel zu erwarten, dass Schonung wo sie tunlich ist, nicht werde verweigert, dass auf Milderung Bedacht genommen und dass dem geplünderten Lande, welches fortwährend zahlreiche Armeen erhalten, immer höher aufsteigende Massen von Streitkräften von Neuem bilden und ausstellen, selbst auswärtigen Armee-Corps Bedürfnisse aller Art zusenden soll,

¹⁹⁸) Spec. 27, 7/XII.

¹⁹⁹) Spec. 27, 21/I u. a.

²⁰⁰) Frh. v. Stein IV, 550—551.

²⁰¹) Spec. 27, 2/I.

²⁰²) Spec. 27, 6/III Stein an Repnin.

²⁰³) Spec. 27, 15/II.

²⁰⁴) Spec. 27, Resumé Frh. v. Stein IV, 481.

während es selbst dem Hunger und jedem Ungemach preis gegeben bleibt, nicht das Wenige, was es noch nennen und zu den dringendsten Bedürfnissen nicht entbehren konnte werde entzogen werden“²⁰⁵). Коли зважити, що цей трагічний лист датований 3. грудня 1813, а 30. листопада Репнін ще писав Штайнові, що в державних касах надвишка 127.000 талярів, то не можна сумніватися в перебільшеності і згущених фарбах наведеного листа, але він добре ілюструє старання Репніна досягти для Саксонії допомоги з закордону і писаний очевидно з такою а не інакшою ціллю.

Не більше успіху ніж із грошовими знахідками та закордонною допомогою мав Репнін і зі своїми претензіями до союзних армій у справі повернення коштів за постачання харчів, фуражу і муніції та за опіку над хорими підчас того, як війська перебували на території Саксонії чи неподалеки. Ці видатки саксонського уряду були дуже значні, наприклад, лише одна російська армія лишилася винною 272.000 талярів²⁰⁶), а пруська потім навіть коло 1 мільону²⁰⁷). Частина цих видатків належала начальникам поодиноких союзних військових частин, що просто передавали на свою руку затягнені рахунки за постачання, саксонським касам. У Тауенціна таких власноручних боргів було на суму 300 тисяч талярів²⁰⁸). Репнін розуміється не міг погодитися на такі затягнені без його відома довжні зобов'язання²⁰⁹) і добивався звороту подібних видатків від союзних урядів. Інтересна під цим оглядом скарга з дня 25. січня, де Репнін головню жаліється на витрати для російської армії та просить Штайна постаратися про зворот грошей; рівночасно він і помимо Штайна звертався з такими самими домаганнями до російського уряду і до поодиноких генералів²¹⁰). „Ich habe bisher den Grundsatz angenommen, dass für die in Sachsen stehenden Truppen und Reconvalescenten das Land die Kosten herbeizuschaffen verbunden sei, dagegen in Hinsicht der übrigen Truppen-Bedürfnisse die Macht zu welchem die Truppen gehören solch zu tragen habe. Hierauf würde in Rücksicht der für russische Truppen und Reconvalescenten aufgelaufene Kosten etwa die Hälfte vom Lande zu tragen und die andere Hälfte welche das Benningsche und Tolstoyische Corps betrifft aus russischen Kassen zu berichtigen sein (wonach) ich denn auch bereits wegen der Zahlung an die Generale von Benningsen und Tolstoy geschrieben habe“. Такі старання добути від росіян гроші на користь зовсім чужої Саксонії звучить досить незвичайно для російського генерала, що крім усього не міг не знати критичного положення військових кас російської армії.

²⁰⁵) Spec. 27.

²⁰⁶) Spec. 27, 25/I.

²⁰⁷) Spec. 27, 18/II.

²⁰⁸) Spec. 27, 3/XII.

²⁰⁹) Spec. 27, 3/XII.

²¹⁰) Spec. 27, 30/IV.

Саксонський уряд взагалі зміг задовольнити усі потреби союзних армій лише через те, що фірми поставщиків погоджувались на довготермінові кредити та допускали відрочення заплати²¹¹⁾, але всетаки розрахунок з ними представляв для скарбниці країни не абиякі труднощі. Наприклад, в тому ж, уже цитованому донесенні, скаржиться Репнін, що 85.000 талярів, які він мусив заплатити за 10.000 плащів для союзних армій, прийшлося йому урвати з коштів, призначених на шпиталі²¹²⁾. Репнін стояв на тому, що утримуванням свого власного війська та хорих на своїй території Саксонія виконує вповні свої обов'язки в коаліції, а кошти за прохарчовання війська інших держав мусять бути, принаймні частинно, звернені. Але союзні генерали грошей не платили, а натомість ставили такі вимоги, що Репнін мусів розпучливо жалітися Штайнові (прим. на Тауенціна): „...der commandirende General verlangt eine neue Magazinfüllung für 21 Tage selbst in dem Fall wenn Torgau fallen sollte. Dieses ist rein unmöglich wenn Ew. Excellenz nicht schleunig Hülfe senden“²¹³⁾. Місяць пізніше знов добивався Репнін від Штайна хоч частинного звороту витрат на корпус Тауенціна²¹⁴⁾ і обґрунтовував це бажання тим, що генеральна інтендантура вже й сама була постановила перекласти на Прусію запровадження її військ під Торгау та Віттенбергом, як саме фортеці піддалися. Тим легше Прусії тепер якось винагородити Саксонію за понесені видатки; він сам зміг по рахунку поставщика Беренда задля пруської армії (коло 1 мільона талярів) з великим трудом заплатити лише 310.000. Решту просив Репнін заплатити з пруських кас²¹⁵⁾. Дня 27. березня Репнін знову домагається від Штайна повернення коштів, виданих на одяг для російських частин: „so ersuche ich Ew. Excellenz hierdurch ganz ergebenst: mir die gezahlten Summen aufs Schleunigste gefälligst ganz oder zum Teil ersetzen zu lassen...“²¹⁶⁾. Дня 30. квітня, засилаючи Штайнові спричинений військовими витратами дефіцитовий бюджет Саксонії на квітень 1814, Репнін пригадує обіцянку надіслати допомогу зі захоплених французьких провінцій. Досі дістали воєнні польові каси саксонців лише 35.000 талярів, що є занадто малою сумою. Коли не прийде більша допомога, то доведеться або зовсім занехати армію, або новими податками здавлювати знищену країну. „Euer Excellenz bitte ich daher auf das dringendste Sich mit allem Ihren Einflusse zu verwenden dass das Löhnungsbedürfniss für die Königl. Sächs. Truppen so weit immer möglich aus den Einkünften der französischen Provinzen gedeckt und den Sächs. Cassen die zugesicherte Erleichterung deren sie

²¹¹⁾ Spec. 27, 22/VI.

²¹²⁾ Spec. 27, 25/I.

²¹³⁾ Spec. 27, 22/XII.

²¹⁴⁾ Spec. 27, 25/I.

²¹⁵⁾ Spec. 27, 18/II.

²¹⁶⁾ Spec. 27, 27/III.

höchst notwendig bedürfen vollständig verschafft werde,²¹⁷⁾ — настирливо нагадує Репнін.

Як видно з ряду наведених витягів, Репнін енергійно старався добитися звороту грошей, що Саксонія витратила на інших, і при цьому вказував на тяжке положення Саксонії і на те, що дохід з центрального податку зовсім вичерпаний цими несправедливими видатками. Штайн від себе обіцяв Репнінові старатися про зворот коштів і частини з витрат на шпиталі²¹⁸⁾ і робив в цьому напрямі заходи у Олександра I.²¹⁹⁾ і у Барклая де Толлі²²⁰⁾, але вони були зовсім безуспішні, і Штайн мусів відписувати Репнінові, що на зворот грошей він рахувати не може²²¹⁾. Касовий стан коаліційних армій був теж дуже скрутний, і командуючі або звалювали грошові зобов'язання з одних на других, або прямо відмовлялись платити. Так російський головнокомандуючий Барклай де Толлі²²²⁾ заперечив правильність саксонського касового обрахунку, що складав на Росію половину всіх видатків на шпиталі; крім того головнокомандуючий відсилав окремо по заплату на рахунок постачань для польського кінного корпусу, що знаходився під начальством Бенніґсена, до окремих польських кас. Платити відмовлявся Барклай де Толлі рішуче, бо він ще не отримав був англійських субсидій. А коли Штайн далі звертався до нього з саксонськими претензіями, то він відповів 5. травня лянконічним рішучим листом: „So gern ich auch Euer Excellenz die in Ihrem Schreiben vom 30-n April wiederholentlich verlangte Anweisung auf einen Teil der für die Schadloshaltung Sachsens bestimmte Summe geben möchte, so wird es mir doch ganz unmöglich durch die gänzliche Erschöpfung unserer Kriegscassen, welche uns selbst die notwendigsten Ausgaben versagen“²²³⁾. Не дивлячись на всю упертість заходів Репніна здобути хоч яку будь поміч для Саксонії від великих держав, вони лишилися назagal безрезультатними. Генералгубернатор ніяк не хотів погодитися з тим, щоб Саксонія мусіла платити чужі рахунки без покриття їх, і скаржився і на саму бездіяльність головної квартири і на те, що взагалі ніхто не виявив навіть доброї волі, щоб піти на зустріч його країні. „Vielfältig habe ich Ew. Excellenz bereits die Not worin sich das hiesige Gouvernement befindet vorgestellt und um irgend eine Hülfe gebeten ohne jedoch bis jetzt selbige erhalten zu haben, oder auch nur solche Einleitungen zu sehen, welche einer schnellen Erleichterung fuhren konnten“²²⁴⁾. Вся допомога, яку за час свого управління Репнінові

²¹⁷⁾ Spec. 32, 30/IV.

²¹⁸⁾ Spec. 27, 4/III.

²¹⁹⁾ Frh. v. Stein IV, 541 і 642.

²²⁰⁾ ibid. 646.

²²¹⁾ Spec. 27, 6/III.

²²²⁾ Spec. 26½, 24/IV і 5/V.

²²³⁾ Spec. 26, 5/V.

²²⁴⁾ Spec. 27, 22/XII.

вдалося роздобути зі зовні, це були 200.000 талярів, що він дістав в другій половині травня 1814 від штатгальтера райнських провінцій Юстуса Грунера. Гроші ці переказав Грунерові Штайн, діставши їх від Баркляя де Толлі, яко частину доходів зі зайнятих союзниками французьких провінцій. Ця допомога була дуже потрібна — вона прийшла якраз в часи важкого фінансового напруження, до якого змусили Саксонію старання про запровадження проходячих додому армій.

Старі саксонські податки не могли дати багато через застарілу систему їх розложення. Центральний податок функціонував добре, але він пішов майже в цілості на потреби постачання; спроби дістати гроші зі зовні покінчились здебільшого невдало. Це все диктувало режим ощадності і економії в середині країни. Проте в рубрики скорочень попали видатки другорядні, згідно з поступовим думанням того часу; передовсім скорочено серію двірських пансіонерів, зменшено або скасовано платні камергерів і камерюнкерів та розпущено традиційну швейцарську гвардію, що зрештою складалася по більшості з Дрезденських міщан²²⁵). Охорону палацу перебрала чета інвалідів²²⁶). Скасував Репнін і апанажі членам королівської родини, тільки самому полоненому королеві виплатив 30 тисяч талярів, аргументуючи цей свій крок перед Штайном небажанням викликати неспокій серед саксонського суспільства скрутним положенням їх короля²²⁷). Всього в бюджеті королівського двору пороблено ощаджень на 570.000 талярів²²⁸). Рішучо зреформовано було королівські полювання, що досі коштували країні 35.000 талярів річно; їх стали арендувати приватним особам, і в той спосіб вони стали прибутковою статтею на 35—40 тисяч в рік²²⁹). Однак характерним для режиму Репніна фактом являється його старання, не дивлячись на велику нужду в грошах, не відмовляти скільки можливо на такі справи, як відбудова поруйнованого краю, поліпшення шляхів, наукові та мистецькі цілі. Не було ні зменшено, ні скасовано пенсій удовам і сиротам поляглих вояків, тільки виплачувалось їх, як і платню урядовцям, на половину в паперовій валюті²³⁰). Тим самим не можна не констатувати певної великодушності в провадженні саксонської фінансової господарки, що, касуючи репрезентативні видатки та двірський люксус, старалась не урізувати конечних потреб країни. Щоб зарадити фінансовій скруті, Репнін часто мав проєкти яких небудь більше чи менше складних позичок²³¹), але, коли Саксонія під натиском обставин

²²⁵) Übersicht, 11.

²²⁶) Spec. 27, 8/II.

²²⁷) Spec. 27, 24/II.

²²⁸) Übersicht, 11.

²²⁹) ibid.

²³⁰) GGB 24, 8/II.

²³¹) Наприклад, Spec 27, 18/II проєкт »Verpfändungsanstalt«, замість прямої позички.

не заборжилася в край (а населення не було ще сильніше обтяжене надзвичайними податками), то в цім головна заслуга Штайна, засадничого ворога таких засобів. „Schliesslich wiederhole ich es, was ich Ew. Excellenz bereits mehrmals geäussert, dass alle neue Anleihen durchaus zu vermeiden sind. Sie vermehren die Schuldenlast des Staats und die Zinsen welche davon gezahlt werden müssen, sind ein reiner Verlust für denselben“ — писав він Репнінові²³²). Можна думати, що більш досвідчений Штайн стримував трохи легковажного Репніна, але не можна не взяти на увагу, що це затримування часом йшло задалеко. Репнін безсумніву мав рацію, коли не робив ощаджень, наприклад, при будові шляхів, як це радив йому Штайн, і можна його зрозуміти, коли він, так само всупереч пораді Штайна економити на театрі, займався його удержавленням²³³). В порозумінні зі Штайном взявся Репнін переводити і складну фінансову операцію плачення боргів саксонського двору за дрібні постачання аж від часів Семилітньої війни. Досить значна витрата ця для уряду була дуже вигідною населенню, що переважно мало в руках дрібні поставки на суму в кількадесятя талярів²³⁴). Суми трохи більші уряд виплачував навіть з процентами²³⁵).

Найвизначнішим фінансовим підприємством Репніна була акція підняття курсу паперових грошей; як кожну свою фінансову акцію так і цю переводив він в найтіснішим порозумінню і за згодою Штайна, і тому в історичних працях можна знайти вказівки на те, що піднесення курсу паперових грошей відбулося на інструкцію цього останнього. Однак в дійсности справа стояла не зовсім так. Вже зі звіту з дня 30. листопада видно, що хоч проєкт підняття курсу паперів вироблено в порозумінню зі Штайном, головню заінтересувався його переведенням Репнін, котрий писав: „die Sache verspricht einen guten Fortgang und wird... ohne Zweifel zu dem gewünschten Ziele führen“²³⁶). Тим часом справа почалася зовсім не так добре. На початок акції дозволяв Штайн у тім випадку, коли би уряд не мусів неминучих на початку страт доплачувати зі своїх грошей²³⁷). Перед самим початком вияснилося, що розписана для здобуття необхідних фондів позичка дала занадто мало — лише 32.000 талярів²³⁸). Початок був становлений на 1. лютого, і тому, що про це вже було оголошено, Репнінові видалося невідповідним зволікати довше з початком підприємства, бо це би могло викликати реакцію серед громадянства і спричинити ще глибший упадок паперової валюти, що вже сама була піднеслася на одну чутку

²³²) Spec. 27, 6/III.

²³³) *ibid.*

²³⁴) LZ 229, 29/XI; GGB 7, 18/XII і 25, 12/II.

²³⁵) Spec. 27, 20/IV.

²³⁶) Spec. 27.

²³⁷) Spec. 27, 30/IV.

²³⁸) Spec. 27, 24/I.

про заходи для її встановлення²³⁹). На вістку про невдачу позички, Репнін за браком часу вже не встиг порозумітися зі Штайном і на власну руку відіслав до Ляйпцігських банкирів, що формально провадили справу, наказ починати виміну. Таким чином Репнін на свій страх заангажував державні фінанси там, де Штайн не хотів їх уживати, і найбільше спричинився до переведення цілої акції.

Плян піднесення курсу паперових грошей був слідуєчий: по договору з кількома найбільшими банковими домами Саксонії (Фрере, Райхенбах і ин.) в країні засновано в 36 більших містах²⁴⁰) державні контори, в котрих паперові гроші можна було вимінити на металеві по курсу трохи вищому ніж обіговий (14—16 грошів за таляр). Що місяця цей курс мусів трохи підвищуватись з тим розрахунком, щоб за 18 місяців досягти паритету. Операція була дуже ризикована: можна було побоюватися навали публіки біля кас і великих втрат держави. Але вже й перед тим держава тратила багато на тім, що всі податки стягалися на половину паперовими грішми по їх номінальній вартості, отже в разі успіху акції могла вона числити на великі зиски; справу й було передано в приватні руки, для уникнення підозріння в тім, що держава хоче заробити на піднесенні валюти, як пояснив урядовий орган²⁴¹). Розрахунок виправдався блискучо. Вже й перед тим вартість паперових грошей підтримувало те, що їх приймали при податках по номінальній вартості²⁴²), а за кілька день до відкриття вимінних кас (1. лютого) паперовий таляр вже підскочив на початково оголошену вимінну висоту (20. грошів)²⁴³). Громадянство швидко переконалось, що виміна йде без затруднень, і небезпечного натиску перед касами не було. Довірря і до уряду і до паперових грошей зросло остільки, що кожного місяця обіговий курс паперового таляра випереджував на кілька день початок нового урядового. До кінця управління Репніна паперові гроші вже майже зрівнялися з золотом. Репнін мав право з гордістю писати Штайнові, що „успіх перевищив сподіванки“. „...so kam ich bei den überwiegenden Vorteilen, welche ohne allen Zweifel die Anstalt sowohl dem Publikum im Allgemeinen, als den Königs-Kassen insonderheit verschaffet, dafern nicht ganz unerwartete und unübersteigliche Hindernisse eintreten, auf keine Weise für die Zurücknahme einer Anstalt stimmen, welche ich zu den gelungensten Operationen zu rechnen mich berechtigt halte, die ich während der mir übertragene Landes-Administration zu unternehmen durch gebieterische Umstände veranlasst und genötigt worden bin“²⁴⁴). І далі обчислює

²³⁹) Spec. 27, 24/I.

²⁴⁰) GGB 18, 15/I.

²⁴¹) Beilage zu GGB 8, 18/XII і GGB 63, 28/VI.

²⁴²) LZ 229, 29/XI і GGB 7, 18/XII.

²⁴³) Spec. 27, 24/I.

²⁴⁴) Spec. 27, 30/IV.

Репнін зиски генералгубернаторства від вимінних кас: „Die der Hauptcasse entgangenen 238/m thlr sind durch die wohlthätige Einwirkung der neuen Auswechslungs-Anstalt auf den Cours den Cassenbillets schon darin reichlich ersetzt, dass die Central-Steuer-Casse die ihr in Cassenbillets zukommende Million Thaller für den Durchschnitts-Preis von — 21 gr — pro Thaler dermalen anzubringen vermag und gegen den früheren Courswert von höchstens 14 gr. — zum mindestens 7 gr — pro Thaler und mithin im Ganzen über 290/mRTb. gewinnt“²⁴⁵).

Характеризуючи фінансове управління Репніна, треба признати, що великі грошові труднощі не спонукали його до режиму дрібязкової ощадності, до якої виявив нахил скорше вихований на практиці пруської економії після 1806 року Штайн. Наприклад, у своїм звіті з 4. березня Репнін мусив переконувати Штайна в недоцільності проєктів цього останнього з браку грошей казати поставщикам чекати на заплату пізніше. На думку Репніна, такий крок зруйнував би довірря до уряду, який, як провізоричний, ніколи великого довірря і не мав, та дуже утруднив би даліше постачання, бо охочих погоджуватися на роллю поставщиків після цього знайти буде трудно²⁴⁶). В данім випадку рацію мав безумовно Репнін. Звіти Репніна до Штайна показують їх тісну взаємну співпрацю та порозуміння перед кожною більшою витратою. Рівночасно виступає більша підприємчивість і винахідчивість Репніна, що однак часто іде трохи задалеко в легковажне проєктанство і тоді Штайн відігравав роллю стримуючого чинника. Так Штайн стримав Репніна від намірів обложити Саксонію ще раз надзвичайним податком або зтягнути нову позичку в часах перед проходом російської армії додому. Так само не дозволив Штайн і на проєкт генералгубернатора чеканити меншевартісну монету, згадуючи що „Ein solches Münzsystem hat nach der Erfahrung bereits sehr viel Staaten den empfindlichsten Nachteil verursacht“...²⁴⁷) Коли таким чином пруський державний міністр і стримав Репніна від кількох нерозважних кроків, то з другого боку успіхи, які цей останній мав у своїх ризикантських фінансових підприємствах, вповні їх оправдали. Штайн мав недовірря до всяких комерційних операцій з облігаціями „центрального податку“²⁴⁸) і був проти вкладення державних грошей у підприємство піднесення курсу паперових грошей, — а в цих якраз випадках, остаточно найважливіших фінансових справах цілого генералгубернаторського правління, перебіг подій виправдав поступовання Репніна.

Лише виною надзвичайних видатків та зменшеного доходу воєнного часу бюджет Саксонії на 1814 випав дефіцитово — в проєкті з 15. лютого передбачав Репнін 7.458.960 таларів видатку,

²⁴⁵) Spec. 27, 30/IV.

²⁴⁶) Spec. 27.

²⁴⁷) Spec. 27, 6/III Stein an Repnin.

²⁴⁸) Spec. 27, 4/III.

6.391.213 прибутку; отже виходив дефіцит 1.067.747 талярів²⁴⁹). Допомогу в кінці 1814 р. принесла згода банкірів, що кредитували уряд (Райхенбах, Фреге і ин.) на відрочення терміну повернення боргів²⁵⁰). Замість належних їм до Різдва 1814 року 365.200 талярів, взяли вони 150.000 і згодились почекати з рештою²⁵¹).

6. ВІЙСЬКОВІ СПРАВИ.

Згідно з умовами переходу Саксонії на бік союзників проти Наполеона, що заключив полонений король з державами коаліції, її збройні сили в числі 20 тисяч регулярного війська мали взяти участь у війні проти Франції²⁵²). Але після бою під Ляйпцігом саксонська армія представлялася дуже сумно, — вона складалася, як вже було згадано, лише з 5.300 вояків, що під командою генерала Тільмана в часі битви перейшли на бік союзників. Формування армії було нагальною потребою, і Репнін мусів зайнятися нею з самого початку. Вже 27. жовтня видав він патент, що наказував негайно замельдуватися усім саксонським військовим в уряді, грозючи в протилежному випадкові арештами; незадовго потім слідував такий же наказ окремо до кіннотчиків королівської саксонської армії²⁵³). 16. листопада видав Репнін патент про організацію ляндвери, котрої членами були чоловіки в віці 18—45 літ. Ляндвера підлягала безпосередньо генералгубернаторові, але покликані до неї діставали від уряду лише зброю, а одягатися мусіли або на свій кошт або на кошт громади. В основу формації поодиноких відділів ліг територіальний принцип. „Bey der Einteilung in Compagnien und Korporschaften muss darauf gesehen werden, dass die Leute nach Möglichkeit zusammenbleiben, wie sie einem Orte oder nahe beyeinander wohnen“²⁵⁴).

В справі творення армії дуже допомагав Репнінові саксонський патріотизм. Громадянство добре зрозуміло, що дальша доля їх країни в великій мірі залежатиме від того, з якою енергією та запопадливістю виступить воно тепер у війні проти Франції, щоб затушувати свій довгий союз з Наполеоном. Тому для армії і для її скоршого виступу в похід широкі кола громадянства проявили значну жертвенність і зацікавлення²⁵⁵). За ентузіазм, який передався Саксонії від інших країн Німеччини, свідчать не лише офіційні звідомлення, але й урядова

²⁴⁹) Spec. 27, 15/II.

²⁵⁰) Plathner, 75.

²⁵¹) Übersicht, 23.

²⁵²) Frh. v. Stein IV, 473.

²⁵³) LZ 206, 27/X і 219, 15/XI; GGB 1, 4, 18/XII.

²⁵⁴) LZ 220, 16/XI; GGB 5, 18/XII; Spec. 26, 30/XI — Репнін до Олександра І.

²⁵⁵) Звіт жертводавців у GGB; так само і публікації про них, напр. GGB 30, 5/III.

переписка. Карльовіц, наприклад, писав Штайнові про зброєння добровольчих формацій з 24. листопада: „Mit der Nationalbewaffnung geht es gut, man zeigt viel Eifer und guten Willen. — Was wir sammeln werden wird ausgezeychnet gut seyn — weil es ohne Rücksicht und Schmeichelei gegen Hof und Regierung zu uns eingeht und nur seinem innern Sinne folgt”²⁵⁶). Про формування ляндвери писав сам Репнін: „Ce succès est vraiment étonnant. Dans le voyages que j’ai fait dernièrement, j’ai passé la revue de 7 bataillons de différentes provinces et je doit leur rendre la justice que le nombre, l’équipement, l’habileté et la discipline de ces nouveaux guerriers sont également dignes des plus grandes éloges... On avait demandé 9 bataillons pour le commencement, il en a marché 12. On les attendait vers la fin de février, ils sont partis au commencement du mois. 6 autres seront dans le cas de partir, si on l’ordonne, dans la première moitié de mars. Cependant les obstacles les plus fâcheux avaient rendu cette entreprise extrêmement difficile. Les draps, les cuirs, les fusils, l’argent manquaient. Mais le zèle et la ferme volonté ont tout surmonté... Ce succès qui donne le droit aux Saxons d’être compté parmi le nombre des nations qui ont fait le plus noble efforts pour la cause sacrée”...²⁵⁷)

Щире захоплення, що проступає в листі Репніна, характерне тим більше, що остання фраза ховає в собі недвозначний натяк на його незгоду з тим, що Саксонію трактувалось як країну завойовану.

Зі справоздання пересланого радником Меріяном Штайнові з дня 1. лютого, видно, що озброєння Саксонії було на той час вже майже закінчене. Саксонія виставила в поле, крім добровольчого відділу, 20 тисяч ляндвери і стількиж регулярного війська, що без особливих успіхів взяло участь у голяндській кампанії. Начальство над організацією, вишколом та бойовим провідом передав Репнін саксонським генералам, як Фіт, Мільтіц, Тільман та Карльовіц, а зверхнє шефство належало цареві Олександрю I., котрому одному прислужувало право підвищувати та відзначати старшин²⁵⁸). Репнінові залишалось найтяжче завдання — завідування військами та забезпечення їх провіантом і муніцією. Досить відчувався також брак зброї; здобутих у Дрездені французьких рушниць не вистарчило²⁵⁹), так що уряд мусів дозволити саксонським інтендантам вільний закуп зброї²⁶⁰). В заходах своїх, як найкраще забезпечити саксонську армію, Репнін відмовився дати для потреб російського війська оливо, по яке до нього звернувся Барклай

²⁵⁶) Spec. 26½.

²⁵⁷) Frh. v. Stein IV, 581—582.

²⁵⁸) GGB 21, 25/I.

²⁵⁹) Spec. 27, XII.

²⁶⁰) GGB 25, 12/II і 49, 30/IV.

де Толлі через Штайна²⁶¹). На заяву Баркляя де Толлі, що російська армія відчуває брак цього металю, Репнін вимовився тим, що і в нього оліва небагато.

Дбаючи про забезпечення саксонського війська, Репнін видав ряд патентів, якими держава перебирала гарантію за майно пішовших у похід вояків²⁶²). Воякам лянтвери резервувалося їх цивільні посади і навіть платню з них підчас походу; уніформа саксонських військ була удосконалена, а барва її змінена з білої на доцільнішу в поході темносиню з червоним коміром²⁶³). Для більшої заохоти до військової служби заснував Репнін окремий орден „зеленого хреста“. Пізніші патенти нормували точно його вигляд (латинський хрест), і він мав обов'язково носитися нашитим на лівій стороні грудей²⁶⁴). Також видав Репнін дозвіл саксонським старшинам на ношення Почесної Лєгії, після того як Люї XVIII. дозволив цей орден²⁶⁵).

Рівночасно з дбайливістю за добрий стан війська і вояків не менше гостро доглядав Репнін і за порядком у військах, особливе коли відносини вже більш-менш налагодились. Великі турботи справляв при цьому російський гарнізон Дрездену (батькони Томський, Казанський, 1 та 2 Ніжегородський), що постійно учиняв якісь бешкети. Командант Гурєв не вмів утримати його в належній карності і Репнін постійно мусів сам вмішуватися²⁶⁶). Скарги мешканців всетаки не припинялися, і остаточно Репнін вибудував у Дрездені касарні, куди в квітні 1814 перевів військо, щоб звільнити мешканців від постою²⁶⁷). Гострі заходи, що приймалися проти дезерції показують, що і з цим злом треба було боротися²⁶⁸). Існував навіть окремий договір з Австрією про взаємну видачу дезертирів саксонців і росіян²⁶⁹).

Найбільше уваги присвятив Репнін організації добровольчого саксонського відділу „Banner der freiwilligen Sachsen“. Праця і заходи, які він поклав при організації цієї військової формації показують, що Репнін поділяв загальне переконання поступових людей свого віку, які надавали особливо великої ваги та значіння добровольчому війську. Добровольцям приписувалися найкращі боеві і моральні якості в протилежність до наємно-професійного війська. Це переконання створилось під впливом досвіду з Північно-Американської війни за визволення та французьких революційних війн, які показали неспроможність наємної армії справитися з „всенароднім рушенням, що боронить своєї свободи“. Тому і Прусія в 1813 році приступила до добровольчих

²⁶¹) Spec. 27, 21/II і 1/IV.

²⁶²) GGB 52, 10/V.

²⁶³) GGB 33, 12/III.

²⁶⁴) LZ 223, 20/XI; GGB 6, 18/XII; GGB 13, 1/I; GGB 34, 17/III.

²⁶⁵) GGB 79, 4/X.

²⁶⁶) GGB 17, 11/I.

²⁶⁷) Klemm, глава I, стр. 8—12.

²⁶⁸) GGB 34, 17/III.

²⁶⁹) LZ 238, 11/XII; GGB 8, 18/XII і 59, 9/VI.

формувань, як, наприклад, відділ Ліцова. Та велика кількість почесей і привілеїв, якими Репнін обдарував саксонський добровольчий банер, ясно свідчила, що і Репнін знаходився під впливом цих гадок. Досить ясно проступають вони і в патенті з 31. жовтня 1813, яким розпочато організацію банеру²⁷⁰⁾. „Es liegt in der Errichtung dieser Schaar doppelte Absicht zum Grunde. Einmal wollen die hohen verbündeten Mächte diejenige Classe von Staatsbewohnern, welche nach den bisherigen sächsischen Militärgesetzen von dem Kriegsdienste befreit war, und wohlhabend genug ist, um sich selbst bekleiden und ausrüsten zu können in einer ihrer Erziehung und ihren übrigen Verhältnissen angemessenen Form zu diesem Dienste auffordern, und dadurch vorzüglich solchen jungen Männern Gelegenheit zur Auszeichnung geben, die durch ihre Bildung, Kenntnisse und Verstand sogleich ohne lange Uebung gute Dienste leisten, und demnächst geschickte Officiere und Unterofficiere abgeben können. Zum andern aber soll diese Schaar, in welcher sich aller Wahrscheinlichkeit nach die Blüte der Nation zusammen finden wird, die Bestimmung haben, der Landwehr und selbst den Truppen der stehenden Armee als ein lebendiges Muster der Tüchtigkeit und Kriegszucht, des rastlosesten Eifers, und der tüchtigsten Gesinnungen vor Augen zu stehen“. Це проголошення апелювало до „найкращого елементу“ вищих верств населення, що могли б на свій кошт узброїтися і вийти в похід. Цьому надавав Репнін велике військове і моральне значіння „взірця хоробрости і карности“. Членам банеру, як говориться в тій же прокламації, належить у відношенні до інших військових формацій відразу ранга ефрайтора, звільнення від кари на тілі, зворотна форма „Ви“ (Praedicat „Sie“), та привілей бути офіцерською школою, не пройшовши якої офіцер не має шансів на авансування. В майбутнім передбачалися для банеру навіть вибрані самочинно старшини, що було теж згідним з тодішніми поступовими поглядами. Цивільні службовці мали зарезервовану їх звичайну незменшену платню²⁷¹⁾, а на бажання могли діставати її і на місяць вперед в цілях виекіпування. Їх звичайна посада була за ними теж забезпечена урядово, як і підвищені пенсії та авансування, як на військовій, так і на цивільній службі. І над їх майном теж перебирали цивільні уряди опіку і гарантію²⁷²⁾. Біднішим людям, на озброєння в разі їхнього приступлення до банеру мали допомогти окремі збірки. Для підтримання доброї слави банеру заборонялось приймати в його ряди членів з якнебудь заплямленою честю. Добровольцям при вступленню гарантувалось, що банер не вживатимуть для внутрішньої служби. На останку задокументував Репнін своє захоплення банером ще й тим, що особисто виробив йому приписи щодо уніформи

²⁷⁰⁾ LZ 31/X, GGB 3, 18/XII.

²⁷¹⁾ GGB 80, 15/X.

²⁷²⁾ GGB 52, 10/V.

і муніципії²⁷³). Це захоплення поділяли зрештою і деякі представники поступовішої частини саксонського суспільства, як, наприклад, шеф IV. секції генерал Карл Адольф Карльовіц, що сам вирушив у похід на чолі банеру²⁷⁴).

Не дивно, що при таких умовах наплив добровольців до банеру був досить значний, так що строк запису в Дрездені і в Ляйпцігу продовжувалося. Всього до виступу в поле в банер записалося 2.900 добровольців та поступило на кілька тисяч грошових пожертв, головню в перших тижнях²⁷⁵). 11. лютого відбулася посвята прапору з рук Репніна, а за два дні банер вимашерував на Райн. Цар Олександр I. прийняв над ним шефство та зеднав його зі своєю гвардією²⁷⁶). Це було зроблено для того, щоб не віддавати банера під начальство Карла-Августа Ваймарського, довкола якого точилася інтрига з ціллю здобути йому саксонський трон²⁷⁷); ця думка мала своїх прихильників і серед саксонських старшин. Банерові не довелося побувати в боях, хоч втрат він зазнав, бо при переправі через Майн нещасливим випадком перекинувся пором і кільканадцять вояків утопилося. Позатим ніякої ролі добровольчий відділ не відіграв і був розв'язаний після закінчення війни 11. серпня²⁷⁸). Таке фаворизування добровольців, які нічим особливим не визначились, стягнуло нарікання на Репніна. Та цей останній був у данім випадку, як вже згадувалось, тільки людиною свого часу. Так само не виправдав покладених на нього надій і пруський добровольчий відділ Ліцова, але головне значіння таких воєнних організацій і не лежало в їх боевій вартості. Вони відігравали національно виховну роллю, привчаючи суспільство дивитися на війну як на всенациональну справу, яка торкається кожного мешканця країни, а не являється лише урядовим підприємством. У війнах французької революції ця думка затріумфувала над світоглядом XVIII. століття, що звик бачити у війнах тільки діло кабінетної політики міністрів та дипломатичних махінацій, котрим стояли до послуг видресовані купи найманих жовніврів.

Підсумовуючи діяльність Репніна у військовій ділянці не можна не признати, що виєкіповання, комплетовання та запровіянтвання армії, доведення її стану з 5.300 у жовтні 1813 до 43.000 перед закінченням війни являються видатним результатом його діяльності. Другим великим завданням, яке йому предстояло сповнити, було пропущення через Саксонію великої російської армії, що після заняття Парижу і заключення миру вертала додому²⁷⁹).

²⁷³) LZ 222, 18/XI і GGB 6, 18/XII.

²⁷⁴) Frh. v. Stein IV, 457 Anmerkung 3.

²⁷⁵) O. E. Schmidt, S. 139.

²⁷⁶) GGB 33, 12/III.

²⁷⁷) O. E. Schmidt, S. 139 .

²⁷⁸) GGB 70, 11/VIII.

²⁷⁹) Übersicht der Geschäftsführung S. 7 - 250.000 Menschen, 137.000 Pferde.

Для виснаженої країни з розхитаними фінансами, які щойно перебули важке воєнне напруження, справа прогонування на протязі 13 днів переходу таку силу людей і коней, була ледве посильним завданням; з усіх округів Саксонії лише 4 могли уділити якесь збіжжя — інші самі потребували чужого довозу, щоб перебитися до жнив, а військові дороги лежали якраз найбільше понищеними аграрними провінціями як, наприклад, Горішні Лужиці²⁸⁰). Свідомством тяжкої ситуації Саксонії служить те, що з цього часу (кінець квітня — початок травня) збереглося знову кілька приватних листів Репніна до Штайна, як у найтяжчих днях кінця 1813. року. Позатим вони обмінювалися виключно кореспонденцією урядового характеру.

Крім величезних витрат по заправляванню та фуражу [Репнін обраховував їх на 2,247.269 талерів 16 грошів²⁸¹)], якого Репнін боявся, що взагалі не зможе дістати, навіть за гроші²⁸²), Саксонії знов грозили мародерства бешкети, пошести і т. д. Князь заздалегідь почав підготовлюватись до організації маршу „il n'y a que le pouvoir militaire qui puisse les proteger“ — писав він Штайнові²⁸³). Ряд патентів свідчить за енергію Репніна в ділі централізації управління країни з єдиною ціллю можливо зручніше унормувати пропуск військ. Дотеперішні установи „Landes-Commission“ і „Kriegs-Rat-Collegium“ були скасовані, а всі їх обов'язки передано новоутвореній „Kriegs-Verwaltungskammer“²⁸⁴). Ця остання переймала прохарчовання саксонських військ і чужих армій на саксонській території і мала служити установою, посередньою між військом і цивільним населенням. Цілу країну поділено на 4 Оберкомандантури з етапними командантами, що розміщались по містах, заздалегідь призначених на спочинок військам²⁸⁵). При них находились цивільні урядовці, етапні комісари, для зносин з місцевою цивільною владою, якій вони підлягали. До нього звертався етапний командант зі своїми жаданнями до цивільних інстанцій відносно підвод, харчів, шпиталів і т. д. Етапні команданти відповідали за склади фуражу, що мусіли бути при кожнім етапнім місті, за добрий стан шляхів, забезпечення нічлігу та шпиталів дорожі; їх розпорядкам мусіли всі коритися „Ihre Bestimmung ist den Dienst der Armee mit möglichster Schonung des Landes zu vereinigen“ — означав патент функції уряду етапного команданта. Командантури сумежних західних земель Ангальту і саксонських герцогств для більшої пляновості мусіли підлягати саксонським етапним командантам, що й викликало вже згадуваний інцидент з бароном Трошке.

Репнін не задовольнився цією енергійною підготовкою і

²⁸⁰) Übersicht der Geschäftsführung S. 7.

²⁸¹) ibid. S. 3.

²⁸²) Spec. 27, 22/IV.

²⁸³) Spec. 27, 22/IV.

²⁸⁴) GGB 46, 23/IV.

²⁸⁵) GGB 39, 5/IV; 44, 19/IV; 53, 12/V і 57, 2/VI.

крім того докладав усіх зусиль добитися і від Штайна і від головнокомандуючого Барклая де Толлі можливої полекші або підмоги для Саксонії. На його прохання і заходи²⁸⁶) змінив Барклай де Толлі військовий маршрут таким чином, щоб значна частина військ не зачепила саксонської території, а пройшла північніше пруськими землями²⁸⁷). Уступаючи проханням Репніна, розпорядився Барклай де Толлі далі, щоб генерал-інтендант Канкрін, по мірі можливості підвезенням корму і харчів через Варшавське герцогство, пішов на зустріч потребам Репніна²⁸⁸). Так само на прохання саксонського генералгубернатора відмовився Барклай де Толлі від свого первісного домагання, щоб над Ельбою було для росіян заготовлено 10-ти денний запас харчів і фуражу. Сповідуючи про цю уступку головнокомандуючого у „Листку Генерал-Губернаторства“²⁸⁹), Репнін висловив надію, що все населення Саксонії оцінить її вартість і прикладе зі свого боку всіх зусиль „es den Befreyern von Europa und Deutschland bey ihrem Durchmarsche durch Sachsen an nichts mangeln zu lassen“. Але помимо таких публічних проголошень Репнін старався сплавити „освободителів Європи та Німеччини“ подальше від свого генералгубернаторства, і йшов у своїх проханнях та проєктах можливого оберігання Саксонії значно далі, ніж Барклай де Толлі міг би погодитися. Уже асигнування грошей на закупки припасів для російської армії, як просив Репнін, Барклай де Толлі не міг дати, відмовившись повним вичерпанням російських військових кас. А проєкт саксонського генералгубернатора, щоби обоз і артилерію навантажити у Антверпені, Бремені та Гамбурзі на кораблі та транспортувати їх до російських портів над Балтійським морем, що буцім то не вимагало б великих затрат праці і часу, Барклай де Толлі мусів визнати за зовсім нереальний. З виразним роздратованням відповідає він на цей проєкт Штайнові²⁹⁰): „Endlich wundert mich der Vorschlag den der Fürst Repnin tut, das Geschütz und die Bagage in Antwerpen, Bremen und Hamburg einzuschiffen um so mehr als er von einem russischen Generalen kommt. Die Armee kehrt nicht über einen willkürlichen Punct nach Russland zurück sondern ein Teil derselben marschirt an die sächsischen Grenzen ein anderer ins Innere des Reichs und nur der kleinste geht nach Norden an die Küsten des Baltischen Meeres. Ob es daher möglich ist, Artillerie und Bagage einzuschiffen um ihnen nach einem grossen Zeitverluste vielleicht noch mehr Weges zu Lande machen zu lassen, als von hier aus, überlasse ich den Einsichten Euer Excellenz und will glauben, dass ich diesen Vorschlag vom Fürsten Repnin nur bekommen konnte, weil er ihn ohne durchzulesen

²⁸⁶) Spec. 27, 22/IV Repnin an Stein.

²⁸⁷) Spec. 27, 15/V Barclay de Tolly an Stein.

²⁸⁸) Barclay de Tolly an Stein Spec. 27, 15/V.

²⁸⁹) GGB 56, 28/V.

²⁹⁰) Barclay de Tolly an Stein Spec. 27, 15/V.

unterschieden hat“. Барклай де Толлі мав з точки погляду доцільності і військових міркувань повну рацію і мусів дивуватися, що такий проєкт міг вийти від „російського генерала“ — бо суть його полягала ясно в тому, що наперекір загальній доцільності, а спеціально спричиняючи силу турбот, незручностей і витрати часу та коштів для російської армії, він зберігав вигоди саксонського генералгубернаторства. Пояснити собі таку пропозицію Репніна міг Барклай де Толлі, дійсно лише приймаючи, що Репнін, не читавши, підписав згаданий папір, але, розуміється, цьому поясненню не бракує ані ущипливості, ані навіть скритої погрози, тим більше, що натягненість його при великих розмірах документа занадто ясна. Значно ясніше виступає тут обставина, що Репнін занадто глибоко вжився в свою роль саксонського губернатора, і російський генерал в ньому відступив на другий план. І після цього свого невдалого пропозиції він не перестає просити про полекші для Саксонії — „*protégez mon pauvre gouvernement à sa fin comme vous l'avez fait à sa naissance*“ — пише він до Штайна від 7. травня²⁹¹⁾).

В згаданім своїм проєкті Репнін спокійно і річево, хоч не без почуття, вияснює всі труднощі з прогонуванням величезної армії до жнив і при порожніх касах, бо дохід від центрального податку вже розійшовся, а країна мусить харчі купувати і довозити здалека. Рахуючи проходячу армію на 200 тисяч душ та 60 тисяч коней, 9 етапних місць на обох військових шляхах і 4 дні відпочинку, Репнін вичисляє час проходу Саксонією на 13 день, отже потрібно 2,600.000 порцій та 780.000 конячих раціонів, а це зажадає витрати неможливої суми в 1,256.666 талерів 10 грошів. Особливі труднощі представляло здобуття вівса, так що Репнін просив навіть прохід кінноти затримати до жнив. Для полекшення при розквартируванні пропонував він вивести геть із країни і ті невеликі залоги, що ще лишались в ній. Для повертання додому французьких полонених Репнін пристосував окремі воєнні дороги, щоб вони не перехрещували шляху союзним арміям²⁹²⁾). У всіх цих заходах ясно видно, що на першій місці у Репніна стояла дбайливість про добро Саксонії, а не російського війська.

Прохід армії відбувся з зразковою точністю, дисципліною та порядком — за весь час не дійшло ні до одного більшого інциденту²⁹³⁾). Корпусові Ланжерона Репнін видрукував навіть подяку за його поведіння²⁹⁴⁾). Харчі і фураж для коней, ізза яких було стільки клопоту, остаточно вдалось здобути, бо поставщики прийняли квити центрального податку замість грошей²⁹⁵⁾). Цей перепуск військ був останнім видатним ділом управління Реп-

²⁹¹⁾ Frh. v. Stein IV, 640.

²⁹²⁾ Spec. 27, 22/IV.

²⁹³⁾ Plathner. 69.

²⁹⁴⁾ GGB 66, 12/VII.

²⁹⁵⁾ Übersicht der Geschäftsführung, S. 7.

ніна. Останні місяці (липень—жовтень) були вже часом спокійної праці над заліченням ран, нанесених війною, та знаменувались піднесенням добробуту населення²⁹⁶).

7. СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ.

Варто згадати ще кількома словами за громадсько-культурну діяльність Репніна, що додає кілька рисок до його характеристики. Діяльність у цій області, розуміється, ізза воєнного часу, не могла прийняти великих розмірів.

Вже в однім із перших своїх листів до Штайна Репнін згадував, що „*les esprits des habitants de ces pays ont besoin d'être montées*“. В порядку цього плану піднесення настроїв та згідно зі своєю веселою вдачею Репнін використовував кожную нагоду для улаштування великих публічних свят чи урочистих богослужень, як, наприклад, з нагоди відновлення „Марієнкірхе“, дня народин Олександра I, роковини вступу його на трон, Йордану, посвяти полкових саксонських прапорів, закінчення війни і закінчення миру, запряження урядовців, повороту ляддвери з походу, похоронів маршала Моро і багатьох інших²⁹⁷). Інтер Клем слідуючими словами оцінив значіння цього ряду свят: „*Die vielen grossartigen Feste erforderten natürlich auch grossen Geldausgaben die nach unserem Empfinden in dieser für das Land so schweren Zeit besser hätten angewendet werden können. Auf der anderen Seite ist aber wiederum zu bedenken, dass vielen durch diese Festlichkeiten Arbeit und Verdienst ermöglicht worden sind, dass die Feste die Einwohner die vergangenen fruchtbarsten Zeiten schneller vergessen liessen. Die grossen Feierlichkeiten unter dem russischen Gouvernement könnten in gewissen Sinne als Volksfeste bezeichnet werden, denn die Dresdner Bevölkerung nahm stets grossen Anteil daran*“²⁹⁸). Контакт із широкими масами населення затісняли ще й публічні авдієнції Репніна, підчас яких генерал-губернатор був приступний для всіх²⁹⁹); ці публічні авдієнції наводили самих саксонців на меланхолійні алюзії щодо відсепа-рарованости і замкнутости їх власного короля³⁰⁰).

Клем досить докладно в своїй роботі спинився над активною діяльністю Репніна в справах культурних і при відбудові Дрездену; в рекордово швидкім часі була відновлена Фрауенкірхе, що служила французам за військовий магазин; замість знищеної французами королівської фазанерії улаштовано публічний парк. Від Репніна ж походить і одна з головних тепер окрас

²⁹⁶) Plathner, 33.

²⁹⁷) GGB нр. No 12, 29, 45, 49, 59, 60.

²⁹⁸) G. Klemm, S. 42.

²⁹⁹) GGB 9, 18/XII.

³⁰⁰) Klemm, S. 43 цитує з мемуарів Беттірепа (Böttiger).

Дрездену — сходи на Брільше терасе (за проєктом архітектора Тормаєра), які побудовано за продані військові палісади Дрезденської фортеці після капітуляції французів. Ці палісади, згідно, з воєнними звичаями, були маєтком Репніна як військова здобич, але він зрікся з них на цю ціль добровільно. Було відреставровано і поправлено зірвані французами мости, а в новім місті за Ельбою вибрукувано і освітлено кілька вулиць та відреставровано церкву „трьох царів“, яку французи вживали як військовий склад і кухню.

Вже спочатку згадувалось, що Репнін категорично заборонив військові ставати на постій у школі. Дальшу свою опіку над шкільництвом встиг проявити Репнін розширенням і поліпшенням медичної академії та удосконаленням народніх шкіл. Кадетський і пажеський корпус (Ritterakademie і Pageninstitut) були зєднані в одно, але розширені на більше число учнів (з 80 на 120) зі значно поширеним курсом навчання в них, так що школа мусіла відкривати дорогу не лише для військової карєри, але й для поступлення на університет³⁰¹). Знормалізовано навчання у школі для вояцьких дітей, а також розширено лісову школу в Таранті³⁰²).

Репнін, що часто відвідував театр, положив основи новій організації Дрезденських театрів, яка в головних рисах затрималася і до сьогоднішнього дня. Італійську оперу та німецьку драму відкуплено у приватних підприємців та удержавлено як одну установу „Королівських театрів“; збільшено число тижневих спектаклів і вперше в Саксонії заборонено публіці ходити і говорити голосно підчас вистави³⁰³). Далі Клем подає, що „Jeden Sonnabend bei Repnin hörte die Konzerten des Kapelmeisters (auf eigene Kosten Gen. Gouv.)“³⁰⁴). Ця вістка свідчить, що твердження княжни Варвари Миколаївни Репніної „у нас в семье никто не любил музыки“³⁰⁵) навряд чи відносилось і до особи самого Репніна.

На весні 1814 Репнін розпорядився влаштувати річну мистецьку виставку з платними і безплатними днями, чим вперше зробив мистецькі скарби Цвінгеру приступнішими для широких кол громадянства³⁰⁶). Не дивлячись на фінансову скруту, Репнін закупив кілька природничих колекцій для ужитку шкіл і публічних музеїв³⁰⁷).

З всього наведеного вкоротці можна бачити, що, не дивлячись на фінансову скруту, Репнін старався по можливості не

³⁰¹) Klemm, S. 23/24.

³⁰²) Übersicht, S. 12.

³⁰³) Klemm, 24/26.

³⁰⁴) Klemm, 34.

³⁰⁵) Из автобиографических записок княжны В. Н. Репниной „Русский Архив“ 1893, VII стор. 489.

³⁰⁶) GGB 21, 25/I; GGB 33, 12/III; Übersicht, 29.

³⁰⁷) Spec. 27, 15/II; Gretschel, S. 642.

ощаджувати на потребах науки і мистецтва; необхідна економність скроплювалась на придворних синекурах та зайвих урядовцях. Таке відношення до культурних потреб населення, зазначає Клем, різко відрізняє часи Репніна від похмурого касарняного режиму слідуючого по нім пруського генералгубернаторства.³⁰⁸⁾

Лише в останні дні перед формальною передачею уряду прусакам поповнив Репнін кілька дуже непопулярних кроків, що зіпсували під кінець його правління відносини з саксонцями, як, наприклад, заборона молитися за короля в церквах. Клібер³⁰⁹⁾ подає, що Репнін видав два прощальні реверси, з яких оден говорив про тимчасове лише зеднання Саксонії з Прусією при збереженню всіх її окремих привілеїв; другий про тимчасовість не згадував, а натомість невиразно натякав на згоду Австрії й Англії на таке приєднання. Наслідком цього дотичні уряди видали свої офіційні спростовання. Цей інцидент показував лише, що і надалі приходилось всяко обходити сторожкість саксонської публічної opinio, дуже чутливої на пункті непопулярного приєднання до Прусії.

8. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕПНІНА ЯК ПРАВИТЕЛЯ САКСОНІЇ.

Не без певного інтересу для праці буде навести кілька головних характеристик Репніна з німецького боку. В коротких ядерних „*Lebenserinnerungen*“ його начальника по завідуванню Саксонією барона Штайна про Репніна згадано в однім реченні, як про „розсудну, добродушну, одушевлену найкращою волею людину“³¹⁰⁾. Вже ця перша авторитетна характеристика помічає основну рису Репнінового характеру — найкращі бажання, з якими він приступав до справи. Подібні ж сучасні характеристики представників саксонської суспільности, як наприклад, генерала Карла-Адольфа Карльовіца, що в листі до Штайна з 20. лютого 1814 виявляє своє повне задоволення з Репніна³¹¹⁾ та його брата, що ще докладніше висловлював подібні ж думки в родинній кореспонденції: „*Es ist eine auffallende Erscheinung, dass eine fremde provisorische Regierung mehr für ein Land tut, als die eigene seit Jahrhunderten je getan hat. Die Nation scheint mit dem Gouvernement zufrieden, und nur ein kleiner Teil ist es nicht, der welcher in der vorherigen sogenannten Ordnung der Dinge seinen Wohlstand und seine Bequemlichkeit fand...*“³¹²⁾. Цікаво згадати, що люде, які поставилися з такою симпатією до правління Репніна, набрали дуже скоро відризи до поведінки

³⁰⁸⁾ Klemm, 33/43 (описи свят і порівняння).

³⁰⁹⁾ Klüber II, 2, S. 7/8.

³¹⁰⁾ Stein, *Lebenserinnerungen* S. 48.

³¹¹⁾ Frh. v. Stein IV, 582/584.

³¹²⁾ O. E. Schmidt, S. 141.

пруського генералгубернаторства і відвернулися від нього [радник Оппельн, брати Карльовіц³¹³]], не дивлячись на всі свої загальнонімецькі симпатії.

Більше негативно виглядала пізніша критика Гретшеля, переконаного сторонника саксонського локального патріотизму. Самий час чужого генералгубернаторства був йому, як такий, несимпатичний, а спомин на нього ганебний. Проте, роблячи Репнінові часто несправедливі закиди [що патенти Репніна сягали за глибоко в життя країни; він сам розпоряджався так, як би мав лишатися в Саксонії навіки; його правління носило занадто раціоналістичний характер³¹⁴]] Гретшель не міг всетаки не визнати багатьох добрих рис Репніна: „Fürst Repnin selbst war nicht ohne Weltbildung, nicht ohne Urteil und guten Willen, und nach einigem Verweilen in Sachsen fing er recht wohl an, die Gefühle der Sachsen zu verstehen und selbst eine gewisse Sympathie mit ihnen zu empfinden. Allerdings aber war er nicht ohne Satrapentum, prachtliebend, verschwenderisch und sehr für Schmeichelei empfänglich“³¹⁵).

Так само, не дивлячись на свою антипатію до генералгубернаторського правління і заступленого ним напрямку зєднання з Прусією, Гретшель не може не висловити свого признання поведінці чужого правління. „Die Aufgabe des fremden Gouvernements war jedenfalls eine überaus schwierige, und wenn der Sachse dieses Gouvernements nur mit Unmuth gedenken kann und auch manche einzelne Massregel desselben zu tadeln Ursache findet, so fordert es doch die Gerechtigkeit, anzuerkennen, dass diese Verwaltung unter so überaus schwierigen Verhältnissen im Ganzen mit Geschick und Erfolg gewirkt und dem Lande gegenüber eine wohlwollende Fürsorge bewährt hat. Dabei kommt das Hauptverdienst dem russischen Gouvernements zu...“³¹⁶). Фляте характеризує князя Репніна як „klug, wohlwollend und mit deutschen Verhältnissen vertraut“³¹⁷). Плятнер високо оцінює адміністративні заходи Репніна і признає самому князеві певну „сердечність“ (Herzensgüte)³¹⁸), та що „in seiner Tätigkeit als Generalgouverneur trat er mit grossem Eifer für die Sachsen ein“³¹⁸). Ціллю роботи Плятнера було дати нарис адміністративних і фінансових реформ у країні за чужого управління, і особу Репніна він заціпив лише побіжно. Наприклад, згадуючи кількома словами про переговори з Баркляєм де Толлі з приводу повороту російських військ, він тільки сповістив, що проєкт навантаження артилерії і обозу на кораблі не вдавсь — ціла незви-

³¹³) O. E. Schmidt, 148.

³¹⁴) Gretsche-Bülau III, 539, 638/639.

³¹⁵) ibid. 535.

³¹⁶) ibid. 636.

³¹⁷) Flathe III, 233.

³¹⁸) Plathner, 6.

чайність положення Репніна у цім інциденті його зовсім не інтересувала³¹⁹⁾.

Для характеристики відношення нової німецької науки до Репніна варто згадати роботу Гінтера Клема „Дрезден під російсько-пруським генералгубернаторством“ (Дрезден, 1930). Клем розповідає про партикуляристичні настрої саксонців, особливо сильні в Дрездені, і зв'язане з цим недовіря до генералгубернатора; згадує деякі інструкції Репніна, що викликали розгрічення серед саксонського населення, як, наприклад, наказ Репніна з 5. листопада 1814 перед самим його відходом, говорити в церквах замість „Gott segne alle Regenten und Länder, segne den König Friedrich-August und sein ganzes Haus“ слова „Segne die höchste Landesherrschaft“³²⁰⁾. Але всетаки загальним висновком автора являються печення: „das fremde General-Gouvernement trotz mancher Fehlgriffe doch oftmals auch zum besten des Landes gewirkt hat. Besonders kann man diese Behauptung von der russischen Administration aufrecht erhalten. Nach meiner Ansicht ist dies bis heute noch viel zu wenig erkannt worden. In Anbetracht der schweren Zerrütung, die der unselige Krieg und die französische Willkür in Stadt und Land verursacht hatten, sind die Verwaltungsmassnahmen und sonstigen Einrichtungen, die unter dem fremden Gouvernement getroffen worden sind, nicht zu unterschätzen“³²¹⁾. Провід Репніна в Саксонії носив виразно поступовий характер, пронятий більше ідеями французької революції, ніж реакції (уніфікація податків і системи правління країною, реформа поліції, територіальний принцип в ляндрвері, удосконалення у внутрішній адміністрації і т. д.). Перед лицем усіх труднощів на самім початку своєї діяльності Репнін не зразу вповні оговтався в новім положенні і виявив задалеко йдучу нерішучість в приміненню репресій супроти саксонських партикуляристів. Проте в розкритті їх потайних інтриг і агітації новий генералгубернатор відразу показав велику зручність (інцидент з Іхтрицем), а непорозуміння з неслухняними урядовцями чи свавільними генералами (Райзах, Шателле) можуть служити доказом, що і на початках не бракувало Репнінові амбітності, „ревнивости на свою владу“, як висловився він сам, в бажанні опанувати ситуацію. Відразу ж розвинув Репнін і дуже енергійну діяльність для налагодження відносин у країні — з 127 патентів, що видав він на протязі свого генералгубернаторства, 54 приходить на перші два місяці. Початкова незорієнтованість швидко минула і вже в половині листопада виступила наймаркантиша риса князя — його втягнення в суто саксонські інтереси, яке вперше знайшло свій вираз у домаганнях видалення чужих військ. Репнін зрісся і живився з бажаннями і потребами дорученої йому країни, не див-

³¹⁹⁾ Plathner 67/68.

³²⁰⁾ Klemm, S. 47.

³²¹⁾ *ibid.* S. 49.

лячись на те, що мусів проводити політичну лінію ворожу настроям більшості громадянства. Відношення Репніна до Саксонії це не була тільки амбіція чесного урядовця мати все в порядку в своїм відділі — в такому разі він би мусів ближче займатися російськими військами. Але Репнін навпаки домагався грошей від „освободителів Європи“ російських військ і їх порожніх кас за саксонські постачання та старався по можливості видаляти їх геть з країни. Інтереси його генералгубернаторства стали для Репніна остільки на першому плані, що заслонили йому практичні користи Росії. Характерна його відмова від Тірингії, щоб могли краще віддатись виконанню завдань правителя в Саксонії. Занявшись одним, він присвятив йому все своє почуття і навіть сам не помічав, що занедбував свої власні російські інтереси. Особливо маркантно виступає це в пропозиції Репніна навантажити російські обози і гармати на кораблі: цей проєкт виглядає на вияв чуттєвого імпульсу, можливо більше зберегти Саксонію, і автор його, очевидно, серйозно не подумав, які невгоди можуть випливати з цього його власним військам. Бо за підозрювати російські патріотичні елементи у Репніна нема жадних підстав — його гордість на заслуги російської армії та пієтет до царя Олександра І. кілька разів виступають у цім часі зовсім виразно, навіть у півприватних документах, як листи до Штайна. Треба припустити наявність сильно розвиненого „територіального“ почуття у князя Репніна, його здібности освоїтися на щирість в житті тої країни, з якою зводила його доля, хоч би вона й була йому чужою. Лише кілька місяців його урядування в Саксонії було досить, щоб перейнятись думкою про відстоювання краєвих інтересів і престижу чи то в суперечках з Тауенціном, чи то в небажанні мати прусака директором порцелянової фабрики в Майсені, щоб не образити саксонського національного чуття³²²). Кілька разів можна спостерегти у Репніна проби виступити проти постанови великих держав на конференції у Франкфурті, що ставила Саксонію в становище не союзної, а завойованої держави. Зі скарг про непропорційно велике обтяження його генералгубернаторства всякими військовими тягарями, а особливо з його похвали успіхові саксонських зброєнь, ясно видно, що Репнін уважав „завойований“ стан для країни недостойним і образливим та рахував Саксонію „поміж країн, що довершили найшляхотніших зусиль для священої справи“. Той самий вияв глибокої симпатії до землі, з якою лише випадково і провізорично на короткий час звязала його доля, можна уловити у Репніна в його стараннях прикрасити Дрезден, в його використовуванню своїх особистих впливів на користь Саксонії, як, наприклад, при роздобуванні зернового хліба в Росії, в його сварках із сусідами, де Репнін міг бути на сторожі саксонських інтересів навіть дрібязковим, сварячись за пару підвод чи коней, і, на-

³²²) Спец. 27, .14/XI.

решті, в його фінансовім управлінні, котре робить навіть вражіння якоїсь подвійності. Кожен новий тягар на плечі населення старається Репнін зараз же винагородити якимсь зобов'язанням уряду. З одного боку стягання старих і накладання нових податків та позичок, з другого боку всякі улукшення для поруйнованих, прийняття по номіналу паперових грошей, заплачення старих боргів королівського уряду і т. д. Добра організація та щасливий вислід головних фінансових підприємств його управління ставить і цю сторінку його діяльності в ліпшім світлі, хоч зпоза того можна помітити деякий нахил до „проектмахерства“. В адміністрації більшість зі зробленого Репніним носить характер лише дрібничкових, або частинних поліпшень, але їх досить, щоб визнати за ним адміністраторський хист та правдиве розуміння вимог часу і потреб країни. Деякі промахи генералгубернаторства, як, наприклад, завелике фаворизування банеру, являються зовсім зрозумілими в тім часі, і не змінюють нічого в остаточнім ствердженню щирого пересякнення Репніна інтересами Саксонії. Тому не були простою фразою сказані ним на прощальній аудієнції в Дрездені слова: „*Ma gloire, mon bonheur sera d'avoir mérité votre estime, et de retrouver toujours des amis au milieu de vous!*“

Saxons! rappelez vous quelque fois de celui, qui pendant une année, s'est identifiée avec vous“³²³).

³²³) Wiener Kongressakten 12 (No 466).

ПРАЦІ ТОГО САМОГО АВТОРА:

Dr. Michael Antonowytsch: Friedrich Ludvig Jahn. Ein Beitrag zur Geschichte der Anfänge des deutschen Nationalismus. Verlag Dr. Emil Ebering, Berlin, 1933. 8°, S. 82 + (2).

Др. Михайло Антонович: Йозеф Геррес вістун німецької єдності. (З передмовою Дм. Донцова). Книгозбірня Вістника, ч. 3. Львів, 1934. 16°, стор. (2) + 64.

VERÖFFENTLICHUNGEN DES UKRAINISCHEN
WISSENSCHAFTLICHEN INSTITUTES IN BERLIN.

1. Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes, Band I, Berlin 1927, Verlag von Walter de Gruyter u. Co. (II), 180 S., 8°, 1 Tafel, Preis 12 RM.
2. Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes, Band II, Berlin 1929, Verlag Walter de Gruyter u. Co. (II), 222 S., 8°, Preis 12 RM.
3. Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes, Band III., Berlin 1931, Verlag Walter de Gruyter u. Co., 168 S., 8°, Preis 12 RM.
4. Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes, Heft 1, Berlin 1927, Verlag von Walter de Gruyter u. Co., 74 S., 8°, Preis 3 RM.
5. Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes, Heft 2, Berlin 1928, Verlag von Walter de Gruyter u. Co., 82 S., 8°, Preis 3 RM.
6. Beiträge zur Ukrainekunde, Heft 1, Prof. Dr. K. H. Meyer: Die Ukraine in der polnischen Romantik. Berlin 1932, im Verlage des Vereines zur Förderung der ukrainischen Wissenschaft u. Kultur e. V., 32 S., 8°, Preis 0.80 RM.
7. Beiträge zur Ukrainekunde, Heft 2, Dr. W. Kubijowytsh: Die Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine. Berlin 1934, im Verlage des Vereins zur Förderung der ukrainischen Wissenschaft u. Kultur e. V., 40 S., 8°, 1 Tafel, Preis 1.50 RM.
8. Beiträge zur Ukrainekunde, Heft 4, Das Igorlied. Text mit Einleitung und Erklärungen für den Hochschulgebrauch, herausgegeben von Dr. Karl H. Meyer, Universitätsprofessor in Münster i. W., Berlin 1933, im Verlage des Vereins zur Förderung der ukrainischen Wissenschaft und Kultur e. V., 32 S., 8°, Preis 1.50 RM.
9. Beiträge zur Ukrainekunde, Heft 5, *Anecdota cartographica edita a L. Bargow, I, Die ersten Karten der Ukraine (XVII. Jh.)*. Von Leo Bargow, Berlin 1935, im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes e. V., (IV), 8 Karten, 2°, Preis 25 RM.
10. Katalog der *Ucrainica* in der Abteilung »Ukraine im Lichte der deutschen Presse und Literatur« der Internationalen Presseausstellung 1928 in Köln, zusammengestellt von Dr. M. Hnatyśak, herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut in Berlin (II), 26 S., 8°, Preis 0.50 RM.
11. Katalog der Ausstellung ukrainischer Graphik in der Staatlichen Kunstbibliothek vom 5. bis 26. Februar 1933, veranstaltet vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut in Berlin, Februar 1933, 48 S., 8°, mit 17 Abbildungen, Preis 0.50 RM.

12. Ukrainische Kulturberichte (deutsche Ausgabe), erscheinen monatlich, Jahr 1933 u. ff. Heft 1—20. Preis 4 RM jährlich.
 13. Ukrainische Kulturberichte (ukrainische Ausgabe), erscheinen monatlich, Jahr 1933 u. ff. Heft 1—20. Preis 4 RM jährlich.
 14. Beiträge zur Ukrainekunde, Heft III., Prof. Michael Hruschewskyj, sein Leben und sein Wirken, Berlin 1935, im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes e. V., 48 S., 8°, Preis 1.50 RM.
 15. Katalog der Ausstellung »Die Ukraine in Diagrammen u. Karten«, veranstaltet vom Geographischen Institut der Friedrich-Wilhelms-Universität und vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut in Berlin (14. bis 19. Januar 1936), Berlin 1936, 20 S., 8°, im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes e. V., Preis 0.50 RM.
-

